

I. ƏFƏNDİJEV

А Р Х И В

Kənddən məktublar

AZƏRNƏŞR

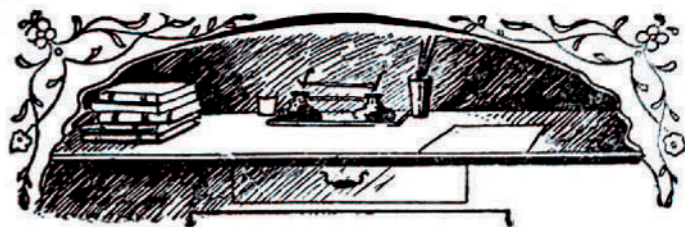

ƏFƏNDİJEV İLJAS

*Kənddən
məktublər*

AZƏRNƏŞR
Bədii ədəbiyyat şöbəsi
Bakı - 1939

BİRİNÇİ MƏKTUB

Əziz dostum Kamal!

Mən bu saat öz doğma kəndimizdə balaca və işqəli ctaqəmda oturub sənə məktub yazıram...

Qomissarlıqda mənə, Bakıda qalıb qəlini-qalardan birində işləməyi təklif etdilər. Kəndə getmək istədiyimi bildirdikdə, oradakı jekəburun bir maşinistqa jəndəmsiz dodaqlarəni istehza ilə byzərək: «Kənd o qədərmi maraqlıdır?»—dedi. Bundan başqa jənə də ətrafda olanları bir çoxu mənim kəndə getmək arzuma çox istehza ilə janaşdılar. Bu, məndə bir az kəndə qarşı şybhə ojatdısa da mən sözyümdən dönmedim. Ona görə də fajton məni təzə qajrılmıy, geniş şosse jolu ilə «Q» kəndinə doğru aparırkən qəlbimdə anlaşılmaz bir kədər vardı...

Sakit daqların dəşy ilə qvnyla-qvnyla uzanıb gedən bu yol, mənə uzaq kecmişləri xatırladırdı... Bu yolun kənarındakı kol-koslar, ısty matırlı boz qajalar, enli jırpaqlı fındıq aqaqlar mənə bir ana kimi şirin və tənş gəlirdilər. Sankı onlar mənə:—«eh Qanbaj... bu sənmişən?» dejirdilər... Mən onlara qarşı qəlbimdə doqma və şirin bir ujuşuqluq hiss edirdim... Jadımda əski coşuqluq xatirələri canlanırdı:

— Budur qışın buzlu şəfəqləri yfyqdə qzazı... Aqaqlardan sallanan buz salqımları almaz kimi parıldayırdı... Bısaq kimi kəskin, şaxtaly sabah kyləji əsir... Meşə uquldayırdı... Mən cındır bir şala byunmuş, ajaqlarında yaş və jırtıq sarıqlarım, əmimin odunla jyklənmiş jorqun-bezgin atınlı şəhərə doqru dəhləjirəm.

Fajton aqır-aqır irəliləyir, fajtoncu pəstdən zıymzımə edirdi... Kəndimizin sakit, kədərli axşamları jadıma gəlirdi... Baçalardan burula-burula tısty cıxan alcaq, qara damlarımlı, anamın kədərli siması, aqır addımlarla kəvsəndən kəndə qajıdan arıq mal-qara, jırtıq cırcıməli soban... daha bilməm nə qədər tutqun, qıssəli xatirələr xijalımdan syzylyb kecirirdi... Mən, kədərli axşam qaranlıqlarında işdən qajıdan qas-qabaqlı, cındırlı kəndliləri gəyir kimi olurdum...

— Dejəsən taj satırdı...

Fajtoncunun səsi mənə juxudan ajıltırdı. Bəsni qaldırdım. Cınyəs əjilmış, hava qaralmışdı.

— Ora haradırdı?

— Bəs öz kəndinizi tanıyırsınız?

— Nə danışırsan əşi? Ora bəjəm bizim kənddir?

— Bəs haradırdı?

— O qədər işıq nədir?

— Elektrik lampalarıdır dajna.

— Aj dajı bəjəm kənddə e'eqtrik var?

— Pah bəs neyə... bəjyk motoru var... dejəsən joldaş doqtor kənddən coxdan cıxımsan?

— On dərd ildir.

— Eh rəhmətlijin oqlu, indi ora sən gərən dejil...

Artıq kəndə daxil olmuşduq... mənə elə gəlirdi ki juxu gəyirəm... Geniş kycənin o tərəf bu tərəfində sıra ilə ısty qrametli aq evlər dyzylmış... Pəncərələrə aq örtükler cəkilmişdi. Bir pəncərədə gənç bir qız oturub mandalina calırdı.

Fajton bəjyk və aq bir binanın qarşıсында dajandı. Bura səhiyyə məntəqəsi idi. İcəridən qoça bir kişi cıxırdı. Mən onu dərhal tanırdım. Bu Xəlil əmi idi. O vaqtilə cox joxsul bir adamdı. Kənd arasında zarafatlıqlı ilə

məşhur idi. Mənə elə gəldi ki bu on dörd il icində o qoçalmamış, əksinə gumrahlaşmışdı. Məni ən cox hejrtləndirən onun gejimi idi: Асық палыд рәңгли қостјум, јандан бақланан көјнәк гејмиши. Ваһында маһыт шаһқа, ајақларында тәмиз сәкмәләри варды. Вәлкә сән, «бу-рада гејрәтли ки бир iş јохдур?»—дејә дүһүнәчәксән? Ләкин достум! Бу о Хәлил әми idi ki, инди тәмизчә тараş edilmish yzyna ајларча улгуч дәјмәзди. El dili ilә desәk «çындығындан çin yrkәrdi».

O, yzynyn mәнә tanыş, xoş vә mәzәli ifadәsi ilә:

— Xoş gәldiniz јoldaş doqtor!—dedi—biz sәһәрдән sizi gәzlәјirik... telefonla sәһәрдән demishdilәr.

Mәni tanымady. Tanыşlyq verdikdә јerindә donmuş kimi mat qaldы. Mәni heјrәtlә syzәrәk:

— Әдә нә дејirsән? Vaj јetim... doqrudanmь—deјә һәјәcanly sәslә mәнә јanaşды.

— Bu sәnsән? Quçaqlaşдыq. O şadlyqьндan titrәјәrәk deјirdi:

— Gөр... dynjanьn işinә bir bax? Biz elә bilirdik ki, sәnin symujyn dә cyryjyb... deјirdik gөрәn јazyq harada itib batды.

Ambulatorijany gәzdik. Otaqlaryn hamьşy iri vә işqly idi. Mәnim ysyn ајғыlmыş otaqьn pәncәrәlәrinә limon vә qәrәnfil dibcәklәri qojulmuşdu.

Bytyn otaqlara baxдыqdan sonra Хәлил әми mәni өз evinә aparmaq istәdi. Mән «әzijjәt verәrәм, Хәлил әми» deјәrәk getmәk istәmәdim. O, mәnim bu sөzymdән inçidi. Mән qoça kişinin keјfinә dәјmәmәk ysyn getmәјә razы oldum. Çynki bilirdim ki kicik bir daxmasy var, ailәsi бөјykdyr, mән getsәm darysqallыq olaçaq.

Getdik, balaça bir baqcaja daxil olduq.

Mән bu baqcaja girәn kimi lap mat qaldым. Хәлил әminin әksyrәндә ucan daxmasyнн јerindә gөzәl bir ev tikilmishdi.

Mән әvamlyqьmь gөstәrmәmәk ysyn hec bir tәәççyb elәmәdim.

Bizi Хәлил әminin 14—15 jaşly qыzy qarşylady. Onun әjnindә aq markiztdән qarot, ајақларында nazik spartsmen vardы. Çynәşдән јanmыş gөzәl yzyna cәvik vә sән bir tәbәssym ojnaјыrdы. Хәлил әми gylә-gylә qызына dedi:

— Hә qыzym elә heј deјirdin ki, tәzә doqtor gәlmәdi. Bu da sәnin doqtorun... Qыz qыzararaq quş kimi јungyl bir һәрәkәtlә mәнә әl uzatды.

— Xoş gәldiniz doqtor!—dedi.

Daşdan tikilmish iki mәrtәbәli bir evә cыхдыq. Bu Хәлил әminin iki il әvvәl tikirdijiy ev idi. Balaça bir qonaq otaqьna daxil olduq. Otaqьn ici јary Şәrq јary Јevropa tәrzindә bәzәnmishdi. Ortada aq pәrdәli bir јemәk stolu

qojulmuşdu. Divarlar və dəşəmə, xalylarla bəzənmişdi. Kynədəki balaça bir stolda patefon qojulmuşdu. Lamproçqanyn üzərində ipək sar-larla işlənmiş, sacaqlı bir abazor asılmışdı. Qarınyn baş tərəfində buqda synbyllərindən toxunmuş bir başaq asılmışdı.

Xəlil əminin arvadı Gylysym xala icəri girdi. Mənə «xoş gəldin» elədi. Uça boylu, qartal burun olan bu «davakar Gylysym» xala mənim anamın qohumu idi. O cox qoçalmamışdısa da lakin balaça və açaqlı gözlərinin ətrafında qırışlar coxalmışdı. Qara, rəngli parcadan təmiz paltar geyinmişdi.

Xəlil əmi mənə göz vuraraq arvadına dedi:

— Aj Gyly əjəm tanıдың bu kimdir? .

Gyly xala sojuqqanlı bir diqqətlə yzımə baxdı. Başyn buladı.

— Joх балам... tanıја билирәм—dedi.

Xəlil əmi şaqquldajıb gyldy:

— Hə tanıмырсан ки? Вах инди əlinin да-лынь qoj jərə taj bojnuna al ki, qoçalmıсан... Вах gөрmyрсәнми? Bizim jazыq Əlinin oqlu Qanбайдыр.

Gylysym xala əvvəlçə inanmadı.

— Məni dolama aj kişi—dedi. Sonra diqqət-lə yzımə baxaraq:

10

— Бый доғру дейр—dejə bojnunu quçaq-ladı—gözlərindən tanıдың. Jazыq анасы kimi çeјran gөздыр—dedi. Gözləri jaşardı.

— Jazыq Pəri... kaş indi səni gөрəјdi...

Bir azdan sonra icəri iki oqlan girdi. İkisi də bir bojda idilər. Bir az qaşqabaqlı kimi gөrynən və yzynyn bir tərəfində balaça bir car-пық olan kiciji Azneft institutunun tələbəsi, gөzəl və utançaq gөrynyşly, bojyы isə qolxo-za briqadir idi. Briqadiri ançaq gynəşdən jan-мыş iri və qabarlaşмыş əllərindən tanımaq mөmkyn idi. Hər ikisinin əjnində aq parusin-dən rubaşqa-şalvar var idi.

Xəlil əminin qızы Mina bizə gilənar my-rəbbəsi ilə caј verdi. Cini qablarda evçəli plov jedik. Hər şeјdə sadə bir təmizlik, səliqə gөzə carпырды.

Mən Xəlil əmidən:

— Dejəsən oqlanlardan evlənəni jөxdür?—dejə soruşdum. O, gylərək cijnini cəkdi.

— Mənə nə dəxli var...—dedi—keјfiləri istə-jəndə tərpənəçəklər...

Gylysym xala qaş-qabaqlы төкərək kişijə cəpəki bir nəzər saldı.

— Nezə jə'ni mənə nə dəxli var... elə belə dejə uşaqы qozaltмысан. (Uşaq adlandырдыqы bөjyk oqlunun 25 jaşы olardı).

Нанымыз gylyşдык. Briqadir (onun adı Quludur) qызарaraq gözlərini jərə tikdi. Stu-

dent (adъ Həsəndir) atasına işarə ilə mənə göz vurdu. Kişi papirosundan bir qurtum alaraq:

— Aj arvad—dedi—bu, sən ərə gedən vaxt dekil ki, gedəm mən gətirəm. İndi gərək gərsyn bəjənsin... İkisi də bir-birinin yrajinə jatsyn...

Mən səhbəti cevirərək:

— Qolxozda işlər neçə kecir?—dedim.
Xəlil əminin yzy çiddi bir hal aldı.

— Jaxşədyr, bu gərdujyn var-joxun hamь-sьny qolxozdan qazandyq. Bizim kecmiş gь-zəranьmyz gərək sənin jadyňa gəlsin. İndi sənin saqlьqьna kefim cox kəkdyr. Korluqun daşьny atmьşьq... Eh Qanbaj, jaxşə dьnjadyr... hajьf ki qoza vaqьtmyza dьsyb... eh saq ola-sьnyz dьnja sizindir...

Onun gözlərinə kədərli bir kəlgə cəkdy. Qaşlarь catьldь. Papirosundan dərin bir nəfəs alaraq fikrə getdi. Mənə elə gəldi ki, altmьş il dьnjada əmyr syrən bu adam qoçalьq dərdi cəkir... Gənclijə qibtə edir...

Mən gylымsəjərək dedim:

— Qorxma əsi, hələ cox jəşajəqəqsan. Xəlil əmi cijnlərini dartaraq—kim bilir?..—dedi—əmyrmyzyn axьr saqь da olsa dьnjada hec olmasa beş xoş gyn gərduyk...

— Bu il məhsul neçədir?

— Jaxşədyr... Bilirsən Qanbaj, qolxoz elə bir səjdir ki, gərək işci olasan. Jaxşə işlə, dьnja sənindir... Joxsa xalq məndən ətəri qazanmьjəqəqь? İş hər səjin çəvhəridir. Dьnjaja işьq verən işdir. Budej bu qoсаqь gəryrsən? (student oqlunu gəstərdi). Bakьdan gələn kimi lapatqanь verdim əlinə, gəndərdim qolxoza gəldiji iki ajda qьrə əmək gьny qazanьb, əzy də iki kilo kəkəlib.

Student oqlan gylərək:—Aj dədə hejləsən dajna tələbəni işlədirsən—dedi və zarafatla mənə göz vurdu. Xəlil əmi qaşlarьny cataraq:

— Jox tələbəsen dejin gərək səni turşuja basaq?.. Baqьşla, xalis inzinar olanda da o lapatqə əlində olaqə—dedi.

O geçəsi Xəlil əminin kənd carrajlaryna məxsus xoş bir qoxu verən təmiz jataqьnda şirin bir juxuja daldьm. Geçə juxumda anamь gərdym: O, təmiz paltar gejmış, ipək carqat ərtmьşdy. Mən ona nə isə demək istəjirdim, ancaq səsim cьxmьrdь.

Səhər juxudan ajьldьqьm zaman evdə Xəlil əmi və qьzь Minadan başqa kimsə jox idi. İşə getmişdilər. Jujundum, təzə inək sydy və qajmaqla caj icdik. Mən Xəlil əmidən bizim kəhnə daxmatьzьn durub-durmadyqьny soruşdum. Onun yzyndə mylajim bir təbəssym çanlandь.

— Nə danışsınsan əj başb oqlu? Daxma zad nədir? Bəjəm gələndə kəndə baxmadın?

— Hec olmazsa, jerinə də olsa baxmaq istəjirəm.

— Nə dejirəm... gedək.

. Hər tərəfi tənəklük olan geniş kycə ilə kəh-rizə jendik. Kycədə tək-tək balaça uşaqlar, qo-çalar gorynyrdy. Намынн işdə olduqu mə-lum olurdu.

Xəlil əmi bojuk bir baqcasын qarьсында dəjandı.

— Bax—dedi—sizin damьn jeri budu.

— Bəs bu ev nədir?

— Uşaq baqcasьdyr!

Həjətə girdik. Təmiz aq paltar gejinmiş ba-laça uşaqlar aqaçların altьnda ojnajьrdьlar. Onların janьnda iki tərbiəci qьz vardь.

Mən həjəti dolaşdьm... dolaşdьm, o jazьq daxmamьzdan kicik bir nişanə də olsa tapa bil-mədim... Kəcən gynlər onu da əzləri ilə silib aparmьşdьlar. Gonlymə kədərə bənzər tutqun aqьr bir dujqı cəkdy. Kəhnə kəndlə barabar dəftər'ərdən silinib getmiş qəmgin, aq və za-vallь daxmamьz jədyəma dьşdy.

Axşam saqь jalnьz başьma, ətraf daqlara gəzməjə getdim... Ah dostum! Bu daqlar mənə nə qədər səmimi, nə qədər mehriban gorynyrdylər... Onlar hec dəjisməmişdilər... Gəz jəşь kimi duru, balaça irmaq jənə də jəşьl bə-

jyrtkən kollarь arasь ilə sallanьb gedirdi. Sə-rin dərələrdə jənə də kəklilər səsləjirdi... Bu-radan kəndin hər tərəfi gorynyrdy. Sьx bir jəşьlьq icində evlərin divarları aqarьrdь. Gy-nəşin son sualarь evlərin təmiz pəncərələrin-də əks edirdi. Orada-burada syry ilə qazlar otlajьrdь. Qajьdarkən jolum qoça «Şahcina-ry» janьndan dьşdy. Ətən gynlər onu daha da qoçaltmьşdь. Jəşьl jarpaqlar arasьndan qu-ru budaqlar gorynyrdy. Onun sakit, mamьrlь gevdəsi mənə jazьq anamь xatərlətdь. Aqь bir xatirə...

Bir dəfə mən onunla şəhərdən gəlirdim. İs-ti bir gyn idi. O, xəstə idi... Otuz kilometr-lik jol bizi o qədər jormuşduki əzymyzy zorla bu cinarьn altьna jətirə bilimşdik... Jazьq anam... başьnь cinarьn kotyju ystynə qoja-raq dərin, ymidsiz bir ah cəkmişdi...

— Qanbaj!—dəmişdi.—Həmişə bu cinara baxanda anamь jədyəna salarsən, mən atanь birinci dəfə bunun altьnda gormьşdym...

Məndə anamьn qəbrini gormək ycyn şid-dətli bir arzь ojandı. Getdim. Hava tamainilə qaralmьşdь. Qəbristan dərin bir sykut icin-dəjdi. Anamьn qəbrini, başь yzərindəki səjyd aqaçьndan tanьdьm. Onu mən əkmışdim. Bu dilsiz aqaça qarşь gonlymdə qəribə bir yn-sijjət dujdum... Onun altьnda anam kədərli

bir xijal kimi uzanmışdı... Onun üzərində səyər və joyşan otlar bitmişdi... Mən onun başı üstündə xejli oturdum...

Lakin aqlamadım... Onun gözəl siması ölymün son səfəqi ilə parlarkən:—Oqlum bax aqlama!—demişdi. O sojuq və qaranlıq damlarmızda xəstə jatarkən doqtor arzılamışdı... Kim bilir... bəlkə də onun titrək həyatı bir kiçik myalıca joxluqundan sənyb getdi...

Otaqıma qayıtdıqym zaman geçədən xejli kecmişdi. Radioda həzini bir mahın oxunurdu.

Mən uzun zaman jata bilmədim.

Sizin: *Qanəaj.*

İKİNCİ MƏKTUB

Əziz dostum!

Uc gyn idi ki ambulatorijaja gələn xəstələr, jeni gəlmiş aqronom qız haqqında danışardılar. Bəziləri onun gözəllijini tərifləjir, digərləri kişi xasijjetinə bənzər qəribə xasijjetləri olduqunu səjləjirdilər... Mən onu gərməjə cox maraqlanırdım. Ancaq işlər cox olduqundan hələ goryşə bilməmişdim.

Axsam usty Xəlil əmi janıma gələrək:—Gəlsənə doqtor—dedi—bu geçə qluba gedək, dejirlər mə'ruzə var.

— Nə haqqında?

— Dejəsən Micurinin təcrybələri haqqında dadyr...

— Gedək dejirsən, gedək.

Axsam saat səkkizdə qluba getdik.

Bəyjək zal aqzına qədər dolu idi. Намь sakit qulaq asırdı.

Mə'ruzəci uca bojlı gənc bir qız idi. Biz lap qabaq cərgəjə kecdik. Gənc qızla nəzərlərimiz qarşılaşdı. Mənə elə gəldi ki o, bir az tutulan kimi oldu. Təxminən bir dəqiqəjə qədər sakit dajanaraq qarşısındakı kaqzı baxdı... Sonra fikrini uzaqlardan toplajırmıs kimi tutqun nəzərlərilə baxaraq mə'ruzəsinə davam etdi.

Məni ən cox həjrləndirən onun gözəllijidi... Qıvrım və acıq xurmajı sacları eleqtrik işıqında qızılı bir rəng calırdı. Qara və iri gözləri bir az kədərli kimi gərynyrdy. Danışdıqca, inçə və nazik dodaqları qəribə hələlər cəzər, balaça aqappaq dişləri ulduz kimi sajrışırdı. Səsinde amiranə bir ahəng vardı. Nazik və şivərək gərdəni ilan kimi elastiki idi. O, qətijən mən oturan tərəfə baxmadan danışırdı. (Mən ona cox jaxın oturmuşdum.) Nədənə mənə elə gəlirdi ki bunu qəsdən edirdi... Bə'zən fikri daqınlıq adamlar kimi dajanırdı...

Əlini saclarına cəkir, sonra jenə dəvam edir-
di. Micurinin təcrybələrini sadə bir dillə izah
edir, coxlu həjati misallar cəkirdi. Təbijjat elm-
lərinə yaxşy bələd olduqu gərynyrdy. Qolxoz-
cular onu bəyuk bir maraqla dinləjirdilər...

Sonra o, Micurin işlərini qolxozda tətbiq
məsələsinə kecdikdə Xəlil əmi başyнь jьrqa-
lajaraq:

— Kişi başyь adammyş...—dedi.

Onun saqyndakь bir qolxozcu:

— Baçarsaq gözəl işdir...—dedi.

Həmin bu geçənin səhəri mənim istira-
hət gynum idi... Adətim yzrə meşəyə oya get-
mişdim. Ova mənim cox maraqlь olduqumu
jəqin ki unutmamьsan.

Axşama qədər dolaşdym. Hec bir şey vura
bilmədim. Bir az jorqunumu almaq ucyn ba-
laça bir tərə yzərində uzandym...

Hava xoş və ilyq idi. Səmada aq bulud par-
calary qərbə doqru yzyr, etədə-bəridə quşlar
səslənirdi... jarpaqlar xəfifcə xьşyldajьrdь...

Nəzərlərim jarpaqlaryn arasyndan syzylə-
rək mavi səmanьn dərinliklərində itib gedirdi.
Hər şey mənə bu səma kimi ajdьn və intaha-
sьz gərynyrdy.

Aqaçlaryn arasy ilə mənə tərəf otluja-ot-
luja bir qьrəjavul gəlirdi. Qyruьb gynəşinin zə-

rif şualary altənda onun ipək tyklərindən əl-
van rənglər əks edirdi.

Nişan aldym. Quş diksindi. Ani bir syr'ət-
lə havaya qalxan kimi o janki tərəfdən bir gyl-
lə acьldь: Jazyq quş havada uc-dərd dəfə
hərlənərək lap mənim qabaqьma dyşdy. Jal-
nyz birçə dəfə gözləri acьlyb jumuldu. Gyllə
lap gəjsyndən dəymişdi. Bu qədər gözəl bir
nişancyьn kim olduqunu bilmək ucyn jerim-
dən sьcradьqym anda (bytyn bunlar hamьsь
bir necə saniyə icində oldu) qaraqat aqaçlary
arasьndan bir qьz sьcrajьb cьxdь.

Bu, aqronom idi. Mənə hec fikir vermədən,
son dərəcə jyngyl bir cəvikliklə quşu jerdən
aldь. Onu bir necə saniyə diqqətlə syzdy...
Quşun başyнь, ani bir syrətlə dodaqlaryna
sьxdь.

— Jazyq quş!

Mən onun qarşьsьnda hejrət və sykutla
dəjanmyşdym. O, gözələrini quşun yzərindən
aqьr-aqьr qaldьrdь...

— Siz də mi' bunu nişan almьşdьnyz?—
deyə məndən soruşdu.

Mən juxudan ajьlyr kimi diksindim.. bir
an əzymy itirən kimi oldum...

— Bəli!—dedim—ançaq yaxşy ki atmamь-
şam.

O, mylaim və bir az da laybali bir tonla dedi:

— Necin?

— Vura bilməzdim. Sizin jənyəzda pərt olardım.

Onun gözləri syzyldy. Gylə-gylə və sözləri uzada-uzada dedi:

— Do... qur... danmı? Göryrsynyz neçə gözəldir. Ax mən hec onu vurmaq istəməzdim. Ax bu necin udu?...

Dostum! Gənc qəzən bytyn hərəkətləri və sözləri mənə qəjri-adi bir təsir bağışlayırdı... «Neçə jəni nəjə udu??».

— Bilirsiniz... Mən jərym saat olar ki, bu jəramaz təqib edirdim. Bu isə, mənimlə əjlənir kimi gah ucur, gah gəzir... Gah da oxu-jurdu... Ona pəxillijim tutdu...

Mən öz-özümə «qəribədir» — deyə düşündüm. Onun səsinə həyəcanlı bir titrəklik duyulurdu... Mən onun gözəl simasında indi daha ağıdın gəryrdüm:

İjirmi dörd-ijirmi beş jəşlərdə olardı. Diqqətlə baxdıqda gəzünün ətrafında və alnında inçə cizgilər secilirdi. Uzun, sıx və qara kipriklərinin xəfif kölgələri onun gözəl gözlərinə romantik bir kədər verirdi... Həmişə təbəssüm edərəkən adama elə gəlirdi ki, guja o nəjə isə aqıjır... Gəjimi sadə və şumal bədə-

ninə mytənasib idi. Patrondaş inçə və elastiki belini o qədər gözəl sıxır, əlindəki qoşalyə onu o qədər gözəl gəstərirdi ki, mən bilaxtijar əsatiri amazonqalarə xatırladım. Mənə elə gəlirdi ki, bu gözəl qız haradansa mənə tanışdır. Lakin mən onu harada gərmüşdüm?... Hec bir şey xatırlaja bilmədim...

— Siz də mi kəndə qajıbdırsınız?

— Bəli!

— Elə isə joldaşq.

Aqıqların arasə ilə uzanan əjri-yjry cəqlə kəndə jollandıq... Sərin və jungyl bir külək əsir. Aqıqların jəraqıqlarə ahənglə xışıldajırlar. Gəzümün jəny ilə onu oqrun-oqrun sejr edirdim. O, başın jərym sola əjərəc gedirdi. Dalqın idi. Dejəsən xijalə harada isə cox uzaqlardajı... Birdən onun yzında inçə bir təbəssüm parladı... Bu təbəssümdə fərəhimi, istehzam bilmirəm ancaq cox inçə bir məna sezilirdi...

— Dejəsən, siz bizim təzə doqtorumuzsunuz?

— Bəli!

O, daima irəlilə baxaraq davam etdi:

— Kənd həyatı neçədir? Sıxılırsınız ki?

— Necin sıxılın? Mənki burda doquldum.

— Hə... buralırsınız?..

— Bəli buralıyam... ancaq on dörd ildir ki burdan cəhəməyəyəm.

Mən, deyəsən az qala özümün bytyn tərcüməji halıma nəqlə başlıyaçaqdaym. Ancaq o, dağlıqımı kimə bir hərəkətlə sözümy kəsdi:

— Gərəsən bu nə aqıcağıdır?

O, mənim sonrakı suallarıma kəsik və dalqın cavablar verirdi. Mən hiss edirdim ki, o, danışmaqdan çox düşünmək istəyir... Bu mənim izzətli-nəfsimə toxundu. Ancaq dostum! Onun simasında o qədər dalqın, əzgin və kədərli bir hal vardı ki, mən hejrət etdim. Dinmədim.

Kəndə daxil olduq. Ambulatoriyanın yanında mən onu qonaq təklif etdim. O, bir azca qızardı. Dodaqlarında incə bir təbəssüm doğdu.

— Saq olun doqtor!—dedi—evdə gözləyirlər, joxsa məmnunijjətlə gələrdim.

Qırqavulu ov torbasından cəhəməyəyəmə nə uzatdı.

— Bujurun—dedi.

Mən gətyrmək istəmədim. Israr etdi. Gətyrməzsəm incijəcəjini sejlədi. Aldım.

— Bu şərtlə baqıslajıram ki,—deyə təbəssümlə mənim uzmə baxdı və qırqırməyəyəyə qızardı—cəhəməyəyəyə edəsiniz, bir jadigar olar... məndən...

Səzlərin axtır dodaqlarında titrədi və sondy.

— Hələlik doqtor!—deyərkə syrətlə uzaqlaşdı. Mən uzun zaman onun arxasınca baxdıym. Qejri-ixtijari öz-özümə rəylədaym.

— Cox əcəb... qəribədir...

Hələlik dostum, geçən xejrə qalsın.

Sizin: Q.

УСУНЧУ МƏКТУБ

Əziz dostum!

Dynən bizim fermanın baş cəbanı adlısanlı qojunculuq ustası Əlidən kicik bir məktub aldım. Məni qonaq dəvət edirdi.

Axşam Xəlil əmi ilə ora getdik.

Burada bizdən başqa qolxoz sədri Məhsün əmi, iki myəllim və qlob mydiri vardı. Myəllimlərdən biri ovurdları batıq, boz, cirkli bir qalustuq baqlamı 45—50 jaslarda arıq-uzun bir adam idi. O biri gənc idi, qıvrım sacları və cəp gözləri vardı. Qlob mydiri çox şıq gəjinmiş, bojnuna ipək şərf baqlamı, gözəl bir oqlan idi. Bunlardan başqa burda kəhnə qojuncu qoça Gylməmməd dəjə da vardı.

Biz oturdıqumuz jer balaça bir zal idi. Hələ rənglənməmiş pol-pataloqundan təzə tikilmiş

olduğu mə'lum olurdu. İki jyzlyk lamproçqanyn işyqında divardakı xalcalar lələji-bənəfşəji rənglər salırdılar. Baş tərəfdəki bir xalçada «Lenin və Stalin Qorkidə» rəsmi cox incə bir məharətlə işlənmişdi. Zalıñ juxarı tərəfində böyük bir tualet gyzgysy qojulmuşdu. Onun baş tərəfində Vorosilovun aqlarla myharibəsindən bir səhnə göstərən böyük tablo asılmışdı.

Əli mənə öz həyat joldaş Tykəzlə tanış etdi. Tykəz, yzynyñ cizgiləri dyzgyñ, qarabəniz, ortabojlu bir qadındır. Kəcən il Aqamalı oqlu texniqumunu qurtarmış, indi kənddə su texnikidir. Biz jeniçə oturmuşduq ki qarış aşıldı. Aqronom qız çəsür, sərbəst və şən bir gorynyşlə icəri girdi.

Намь ilə goryşdy. Məhsyn əmi gylərək:

— Joldaş aqronom—dedi—belə qaranlıq geçədə tək gəlməkdən qorxmadyñmı?

— Ax aj Məhsyn əmi, mənə cox sataşyşyñız. Birçə qorxmadyqymı şynasajdyñız...

O, mənə qarşındakı boş stulda oturdu. Jarı syzgyñ bir baxışla mənə baxaraq:

— Neçəsiniz joldaş doqtor?—dedi.—Qırqavulu myqəvva etdinizmi?

Mən bir az özümü itirmiş halda çavab verdim.

— Bəli! əlbəttə,

O, Məhsyn əmiyə dənərək dedi:

— Həmişə atyşylyqyñızdan dən vurursunuz. O gyny qırqavulu havada neçə vurduqumu birçə soruşun. Ax daş, bilirsən neçə gözəl quş idi. Onu vurmaqda nə qədər peşman oldum. Axı nə edim... Təqsir doqtor da oldu...

Bu son sözləri dejərkən bərk qızardı... və diksinər kimi elə bir sərzanışli hərəkət etdi ki... elə bil əlində bərk-bərk tutduğu bir şeyi qətlətən jərə saldı.

— Ona gyllə atmaq nə böyük zalımlıq idi...

Onun yzy o qədər təşvişli, qəmli bir hal aldı ki mən «birdən aqlajar»—deyə dyşyndım. Məhsyn əmi qəhqəhə ilə gylərək dedi:

— Aj... haj, haqqında dejiblər ki, «qız ırəji, quş ırəji».

Dostum, e'tiraf edim ki, aqronom qızın (onun adı Çəmilədir) incə, sərbəst hərəkətləri qarşyşında mən özümü bir az aqır və kobud hiss edirdim. Onun bytyn hərəkətlərində jaxış çəmiyyətərdə dolaşmış, goryb-gotyrmış adamlara məxsus bir hal vardı. Mənə ən cox tə'sir edən onun həddindən cox təvazəkər olması idi.

O, hamı ilə, myəllimin sevdiji bir tələbəsi ilə danışdıq kimi danışырды.

Öz işləri haqqında danışıarkən uzyu bir az kədərli, ciddi və həyəcanlı bir hal alırdı...

Kənddən bir az aralı, cəkdirməyə başladıq. Yeni su arxının gələcək əhəmiyyətindən danışarkən:

— Bilirsiniz—deyirdi—nə qədər gözəl olacaq... Onun altındakı boş yerdə böyük bir baq salacağıq...

Məhsyn əmi səyindən bir qurtum alaraq dedi:

— Mənim belə bir fikrim var ki, orada salınacaq təzə baqın altında bir xəstəxana da tikmək. Haj, neyə olar həkim?

Mən cavab verməmiş Xəlil əmi dilləndi.

— Maladəs sən'in o cal başına... Gözəl fikirdir.

Məhsyn əmi səbuqunu jandıraraq:

— Amma bilmirəm nə qədər xərc aparacaq...—dedi—biz hələ gərək baqın açaqlarını da Urusijətdən gətirdək...

Məhsyn əmi hər bir şey haqqında danışarkən ən əvvəl onun coxmu-azmi pul aparacağı ilə maraqlanırdı. Olduqca xəsisliklə danışardı... Məsələn:

— Əjər daş filan yerdən gətirsək arabada beş manat qazança qalar... Əjər əhəngi özümüj jandırmaq filan qədər irəli düşərik.

Xəlil əmi başının dalını qaşığıaraq deyirdi;

— Pahi atannan. Zəlim oqlu tikiliş adı gələndə həmişə beş qəpik irəli düşməji gydyr. Qoj on manat cox verilsin, tək tez tikilsin...

Məhsyn əmi gylərək cavab verdi:

— Atanın goru haqq əjəm hər şeydə on manat artıq xərcləsək, onda gərək qolxoju xoruza jykləjək.

Xəlil əmi qənaət haqqındakı danışdıqlardan dilxor idi. Həmişə:

— Bazarlıq nəjə lazımdır...—deyirdi.

Onidan olsajdı mümkün qədər tez baq da salınardı, xəstəxana da tikilərdi...

Məhsyn əminin danışdıqlarında isə o qədər iti və əqilli eqonomik mylalizələr vardı ki, mən hejret etməkdən özümü saxlaja bilirdim.

Əlinin fermasında bu il 200 saqmal qojun əkiz doqmuşdu. Bu cox nadir bir hal idi. Bu barədə bir az səhbət getdikdən sonra söz ədəbijjata kecdi.

Xəlil əmi Soloxovun «Ojanmış torpaq» romanını cox bəjənirdi. Orada qaracının at satmaqda bir kəndlini neçə aldatdıqlığını naqlı edərək bizi xejli gyldyrdu.

Məhsyn əmi Cəfər Cəbbarlıni cox bəjənirdi.

— Pahi atannan—deyirdi—kişi İmamjari, Haç Əhmədi əçəb jaradıb,

Gylmämməd dəjənb ən sox maraqlandıran
Qasaq Nəbi haqqındakı qoşmalargın car olun-
ması idi.

O, Nəbini görmüşdy.

—Doğrudan da elə kitabı jazılmalı ijd
idi. Aj devlətlilərnən ləz idi... ha...

Səhbət bu çərəjanda ikən mən Çəmilənin
hec bir hərəkətini nəzərdən qasırmırdım. O,
təvazə ilə qulaq asır, təbəssüm edir, jeri gəl-
dikçə əjdən bir surətdə öz mylahizələrini də
əlavə edirdi.

Lakin özünü mümkün qədər sərbəst apar-
mağa çalışmasına baxmajaraq mənə elə gəl-
irdi ki, o, yrəkdən nəjin isə dərdini cəkirdi.
Rəngi tez-tez dəjişir, nəfəsi tənçəxan kimi
olurdu. Qətijən mənə tərəf baxmırdı.

Stolun üstünə cəngəl, bısaq, salfet, salat,
şarab şişələri duzyldy. Biz böyük bir iştaha
ilə jəməjə başladıq.

Məhsyn əmi Tykəzdən rəça etdi ki bir az
tar calıyn.

Tykəz tarıyn alaraq:

—Bu şərtlə ki biriniz oxujasıynыз—dedi.

Xəlil əmi uzunu mənə tərəf dutaraq:

—Qadan alıyn Qanbaj!—dedi—pəstdən bir-
ikisini de gəlsin.

Mən oxumaq bacarmadıqym bəhanə et-
dim. Çəmilə mənə otəri bir nəzər salaraq dedi:

—Jox, doqtorun gözəl səsi var,

Mən hejrətlə cavab verdim ki:

—Nə bildiniz?

Onun gözəl uzy qızardı. Yrkək bir utan-
caqlıqla:

—Baqıslajın doqtor—dedi—eləbelə, qara-
baqlı olduqunuz ucyn dedim.

Gənlymdə bir tutqunluq vardı. Bunun ha-
radan olduqunu bilmirəm. Lakin oxumaq ucyn
özümdə şiddətli bir arzı hiss edirdim.

Nə oxumaqym istədiklərini soruşdum.

Çəmilə jənə əvvəlki utancaqlıqla:

—Özünü nə istəjirsiniz onu oxujun—dedi.

Gylmämməd əmi dedi:

—Afərin qızım, doqru dejirsən oxujalıyn
gərək yrəji desin.

Tykəzdən, «rast» calmasıyn rəça etdim.

Hamı sakit dajandı. Çəmilə uzunu otə-
ki tərəfə cəvirərək divardakı rəsmiñ sejrinə
dalmışdı... rastıyn həzin bajatıyn sarı sim-
də uzanıñ gedərkən nəzərlərim onun gözleri-
nə sataşdı. Hejrət etdim. Siması aqarmışdı.
Dodaqlarıynıñ rəngi ucmuşdu. Jazıyn sonuna
doqru cəmənlərdə bitən bənəfsənin də rəngi be-
lə olur...

Tar həzin-həzin dillənir mən oxujurdum..

Qejrə saldıñ mehrini, bizdən sojutdun aqibət,

Tərki-mehr etdin tərqi zylmy tutdun aqibət,

Əhdlər, pejmanlər etdin unutdun aqibət

Hamı ej zalım bizimlə əhdi pejman etdijin

Oxuduqca oxumaq istəjirdim... sanki gənlymyn saqlaması ucun sözlər, səslər kifajət etmirdi. Kecmiş gynlərim açs və əksyz qyssələri, rastın inçə liriqası icində ötyb gedir.

Əski bir sevgi xatirəmdə çanlanı, titrəjir, həzin nidalara qarşı. Jaşyl otlar və əlvan cıcəklər arası ilə axan şəffaf bir irmaq kimi sallanıb gedirdi...

— Nə zaman rast oxusan məni jad et! Qanbaj!

Bunu mənə o demişdi... O vaxtdan indi on dörd il kecir. Lakin onu unutmadım... O açs xatirə, kicik qara bir bulud parçası kimi hər zaman xijaləmdə titrəjir...

Onun gözəl gözləri gənlymyn quju dərinliklərində uzaq ulduzcuqlar kimi bə'zən parlayır.

Budur... axtarışın qəribə qaranlıqları səkir. Gynəş ufuqda son nəfəsini çəkir... Onun qızıl şuaları lələ rəngli buludlarda titrəjir. Daşaltı çay daşlara toxunaraq uquldajır... Uzun və sərin kölgələr jaşyl meşələrin üzərində uzanıb gedir.

Mən Şuşə qalasıнын Устьхьнда oturub ətrafı sejr edirəm. Qulaqıma tytək səsi gəlir... Kəndimiz jadya düşür. İnçə gulyş səsləri eşidirəm. Dənyub baxıram... Məktəb jolda-

şым Bəjykbəj tanımadьqьm bir qızla qarşımda dajandı. On uc-on dörd jaşyl gənç qızın misilsiz gözəllijini məni hejrətə salır. Bəjykbəj:

— Ədə, nədi jənə özünü çin kimi xəlvətə çəkmisən...—dejr.

Qız maraqla mənə baxır...

— Saq ol doqtor! Anam sənə qurban, sən ki qijamət oxujanmıssan...—deja Gylməmməd əmi səslənir.

Xatirələr gərynməz bir syr'ətli ötyb kecir...

Bəjykbəj mənə:

— Bazymla tanış ol!—dejr. Mən gözəl qızın balaça və inçə əllərini sıxıram...

Сьдыр dyzynə jenirik. Bir necə xanьma rast gəlik... Onlardan birisi Bəjykbəjdən:

— Bu gedə kimdir?—deja soruşur.

Mən «gedə...» dejə bir necə dəifə öz-özümə rьsьldajьram. İzzəti-nəfsim sьzьldajьr. Zərifə (Bəjyjun başsьsь) mənim pərtlijimi hiss edir... qızadır. Rusça anasьna tez-tez bir sejlər sejləjir. Səsinin şikajətli ahəngi məni kövrəldir... Qadınlar bir-birinə göz vuraraq qəhqəhə ilə gulyrlər. Onlardan gənç və gözəl olan birisi:

— Aj Zərifə, bu nə gözəl oqlandı...—dejr. Sonra məndən kimin oqlu olduqumu soruşur.

Mən özümü itirirəm. Nə cavab verəcəyimi bilmirəm. «O» kəndində naхьгьсь Əlinin oqlu olduğunu xətlərləyirəm.

Gözəl Zərifə jenə də kəməjimə cətir.

— Axı nə borcumuza kimin oqludur—deyir—Böyüyün joldaşdır, vəssəlam... Mən tezliklə buradan qaçıb uzaqlaşmaq, bu kibar gözələrin istehzalı baxışlarından xilas olmaq üçün özüm də kəskin bir arzı duyuram. Zərifə əl-lərindən tutaraq cəkir.

— Böyük, gəlin biz gedək. Mamagil də gələrlər—deyir.

Mən onlarla gedirəm... Haraja getdiyimi özüm də bilmirəm...

Məhsün əmi sakitcə cubuğunu cəkir. O qaş-qabaqlıdır. Xəlil əmi həyəcanlıdır. O, mən oxuduqca başını jırqalayır. Təbəssüm edir... Myəllimlərlə qlob mydiri nə haqda isə səhbət edirlər...

Olub mydiri demək olar ki, hec gözyünü Cəmilədən cəkmir... Lakin qızın fikri uzaqlardadır... Ara-sıra mənə, hiss edilməyəcək dərə-cədə oqrun bir nəzər atır...

.... Budur, Böyükbəyginin zəngin evləri. Böyüyün gözəl bəzəkli otağına daxil oluram. Zərifə ətrafımda quş kimi dolanır. Mənə diqqət-lə baxır... Bir çox şeylər soruşur, «Haralıyam?»,

«Jalı nə üçün məktəb jataqxanasında tək qalıram?», «Ata-anam coxdanım vəfat etmişlər?» və i. x... Bu gündən sonra mən tez-tez Zərifə ilə gedib-gəlməyə başladım. Zərifədən ayrı keçirdiyim dəqiqələr mənə uzun və səxənbət gəlir. Mən onu sevirəm! Buna şübhə belə ola bilməz. On beş əzablı, işkəncəli quş keçirmis arızılarla dolu gönlüm bu gözəl qızın sadə, səmimi nəvazişlərindən pərvazlanır.

Mən getmədiyim zamanlar o da darıxır və hətta aqlayır...

Bir gün... mən jenə onlardayam. Böyük tar cətir. Zərifə pəncərədə oturub bacqaja baxır... Nədənsə o, bugün bir az kədərli-dir. Böyük mənə:

— Oxusana—deyir.

Zərifə diksinir:

— Onun səsimi var?—deyir—di bir az oxu gərək!

Mən oxumuram. O jalvarır... Nəhəjət kysib gedir, gönlümdə bir aqırlıq hiss edirəm. Onun kysib getməsi mənə kədərli-dir... Mənə elə gəlir ki, dnyada hər şey mənədən uzaq-dır və jabancıdır. Guja hər şey sojuq bir dənüqlüqlə mənə baxır... Tar inləyir... mən javaş-javaş qatar bajatışının nəqməsi altında yrajimin dər-dini təkməyə başlayıram.

Eşq icində atəş saldıñ çana sən,
Ahu kimi syzdyn keedin jana sən,
Sonqar mənəm, jaşylbaşly sona sən,
Səjjadından hej araly gözərsən.

Oxuduqca iztirablarım artır. Sanki gən-
lyimdə jatmış qyssələr simlərin nidası ilə ajs-
lyr. Sırpnyr, sırpnyr, sonra onun janyq tə-
ranələrinə qarşıaraq ucub gedir. Aşağıda, baq-
da gözümə Zərifə sataşır.

— Malades doqtor! Bytyn həjətymdə sizin
qədər janyqlı oxujan gərməmişəm,—deyə qlub
mudirinin səsi eşidilir. Xəlil əmi başynı jırqal-
ajaraq onu təsdiq edir... Fikrə dalmış Məh-
sün əmi aramsız cubuq cəkir. Cəmilənin si-
ması mehriban və mələldür. Mən zildə oxuju-
ram. Xatirələrimə öz axynı davam etdirir:

...O, bir jasəmən aqacyna səvkənərək qv-
lym saclarınyı syd kimi aq barmaqlarə arasynda
ojnadır... Uzun kipriklərinin qara kəlgələri
onun solqun janaqlarında titrəjir. Saclarınyı
uçlarənyı aqzyna alır, hirsə sejnəjir. Gözlərin-
də jaş parlayır. Barmaqlarə yzərinə bir damçy
byllur göz jaşy düşür... O, diksinir, pənçərəjə
başır... Məni gərəkən yrkmuş çejran kimi
sərcajaraq aqaçlar arasynda gözdən itir...

Qatar bitdi. Məni və Tükəzi təriflədilər.
Gylməmməd paraqynı dalyñ qaldıraraq:

— Aj çavanlyq... haj—deyə ah cəkdi. Cəmilə
özyny sən göstərməjə calırsya da ançaq pə-
rişandır. Təbəssymy buz kimi sojuqdur.

... Mən Bəjyklə goryşərək səxyram. Jolum
baqdandır. Qoz aqacə janyndan keciş Cədyr
duzynə səxmaq istərkən qarşıma Zərifə sə-
xyr... Mən sarsylyram... İxtijarsız olaraq
aqaca səvkənirəm. O, qarşymda başy aşı-
qy dajanyr! Ajyn solqun işyq jırqalarə
arasyndan syzylərək onun ucqun simasynda
dolaşır... Aşy səhrəjy dodaqlarə şikəjtə tit-
rəjir... O, mənim əlimi titrək əlləri ilə tutur:

— Qanbaj!

Bu söz onun dodaqlarında həzin bir nida
ilə titrəjir... İnçəliy və sənyr...

— Zərifə! Baqşla, səni kysdyrdym...

Onun qollarə bojnuma sarılyr... Başy ixti-
jarsız olaraq gəjymə düşür... Mən onun cəkək
kimi tər-təzə dodaqlarənyı dodaqlarəmdə hiss
edirəm.

Mən:

— Zərifə!—dejirəm, sənin kimi bir xanym
mənim kimi bir «gedəni» neçə sevə bilər?

O, kicik vuyudunun bytyn hərərəti ilə mənə
sarılyr...

— Jox Qanbaj!—dejir—mən hec zad bilmi-
rəm, səni sevirəm, vəssəlam.

Bəli dostum! O gözəl qız belə deydirdi... Qəlbin çosğun ehtirasları qarşısında ehtimal ki o hec bir şey düşünmürdü... Gözəl bir bahar cücəyi də ağrı beləçə çəzib edir...

Bir dəfə mən ona:

— Zərifə—dedim—mənim atam nəxərcəydə. Sən isə Əlimərdanbəyin qızısan! Məni sevir-sən... Bax mənim hec olmazsa bir jənly pal-tarım da joxdur...

Doğrudan da məktəb tərəfindən verilmiş jekə rubaşqa, şalvar icində mən torbaja salın-mış kimi gərynyrdym.

O, mənim gözlərimdən öpərək demişdi:

— Sən onsuz da o qədər gözəlsən ki...

Məhsyn əmi çejran ovundan şirin bir səh-bət edir. Hamı onu maraqla dinləyir. Gylmə-məd kişi cəj icir, Çəmilə də səhbətə qulaq asır. Lakin nədənsə mənə elə gəlir ki, onun dujquları kejjimişdir. Mən isə öz xatirələrimə o qədər dalmışam ki...

Budur jənə mən bir axşam onlardajam. Qa-ranlıq... Şuşə geçələrinə məxsus bir qaranlıq... Biz qoz aqaçy altındajıq. Birdən aqaçlar şıq-çıldajır. Biz diksinirik. Bu anda Zərifənin bə-jyk qardaşy Tahirbəjin (o bir aj idi ki Mosqva-dan gəlmişdi. Hıyquq institutunun mydavimi

idi) uzun vıçudu qorxunc bir qəzəblə qarşə-məzda dajandı. O, qudurmuş bir kinklə mən ajaqdan başa qədər syzdy. Birdən əlindəki cu-buqla lap surətindən cəkdi... Uzymyn nazil dərisi dərhal partladı. Qan axmağa başladı.

Zərifə, zərbə ona dəjirmiş kimi «aj!!» deyə dəhşətlə cəqərdə, bihuş halda jərə jəxıldı. Ta-hirbəj mənə joruluncaja qədər deydı.

— Get it oqlu! Bir də buralara uzyksən it kimi öldyrərəm. Buna bax? İndi də zir-zibil tajy olmuşuq...

Mən cədyr dyzyndəjəm. Qəclarım titrəyir bir daşın ıstynda otururam. Duman cəkilmis Kirsən sərin bir jel əsir. Səmada ulduzlar sajırsır. Sakitlik. Bir geçədir, bir də mən. Ge-çə, qaranlıq... Qəlbim bomboş. Bytyn bədənində qəribə bir ujuşuqluq əmələ gəlmiş. Bəjnim-də hec bir dışynçə joxdur. Sanki bytyn insani dujqularım ucub daşmış... Hətta bir an veyn mənə elə gəlir ki Tahir... Zərifə... Bəjyk... Onların evləri haradajsa, uzaqlarda bir junu kimi sənyb getdilər... Mən ozymy onlar a-min il qədər uzaq və jad hiss edirəm. Bəjlik-dən səş-kyj gəlir. Mənə elə gəlir ki, orada başqa bir aləm var... Daqlar, aqaçlar hamıy sənyk gərynyr. Hətta bir az qabaq olub get-miş hadisələr də hafizəmdə donuq bir tutqun-luqa cəvrilmişdi. Nəhajət uzymyn jərəşy mənə

inçitməyə başlayır... Dəstmalın sığarmaq üçün əlini çibimə salıram. Əlimə bir dəstə kağız gəlir... Diqqətlə baxıram: bu bir dəstə cervondur! Əncə hejrət edirəm, sonra məsələni anlaşıram.

Bir dəfə o qız qızararaq mənə:

— Qanbaj!—demişdi—mənim öz pulum var... Sənə verəcəyəm, ki qostjum tikdirəsən. Nə olar?

Fəqət mənim pərtlijimi görərək bojnuma sarınlıq, yzr istəmişdi. Yrəjim şiddətlə dəjynməyə başladı. Sanki şurumun donu acıltımağa başlayır. Yrəjimdə kin qarışığı bir qəzəb qajnağır... Demək bu ərkəvyn bəj qızın mənə jazıq gəlmişdi...

Jerdən qalxıram. Pullar dəstmalə bykərək qoz aqaşında, bizə posta qutusu vəzifəsi gərən koquça qojuram.

Dəjylməjim haqqında kimsəyə bir söz demədim. On beş gün xəstəxanada yatandan sonra direktorun köməjlə Bakəjə dəjşildim. Ondən sonra Zərifəni bir daha görmədim. Sonralar o şirin sevgidən gənlymdə hec bir şey qalmadı. Həttə bir zamanlar Zərifə adlı bir qız sevmiş olduqum belə mənə qərübə gərynyrdy. Sanki o sevgi də o geçə Tahirin zərbələri ilə dəjylmiş, əzilmiş, nəhəjət yzymyn qanına qarışaraq axıb getmişdi. O gözəl qızın portreti bəzən xijalyımdan kecdikçə icim-

də jaralı bir qısqıq, acı, sovuq, yşyduşy bir duşqu hiss edirəm...

Artıq geçədən xəjli kecmişdi. Qalxdıq. Mən Çəmiləni ötyrməli oldum. Bu, qıub mydiri ilə gənç myəllimin rəşyldaşyb xəşyn-xəşyn gylmələrinə səbəb oldu.

Geçə quju qaralıqda, hava xoş idi.

Biz janəş yerijirdik. Nədənsə yrəjim dəjynyr, nəfəsim tutulan kimi olurdu. Hər bir an uzun və sxyntly kecirirdi.

Nəhəjət mən:

— Çəmilə!—dedim—siz də burda coşmu qalacaqsınız?

— Bəli! Mən burda işləyəcəyəm, nəjə sorusursunuz?

— Hec. Baqışlayın, siz haralısınız?

— Azərbajcanlı!

— Harasından?

— Doqtor! Siz lap mystəntiq kimi sorusursunuz... Baqışlayın, bu sizin nəjimizə lazımdır?

O, o qədər kəskin və aqıllı cavab verdiki mən sualımdan utandıım. Vəzijətdəki gərginliji jımsaltmaq üçün dedim:

— Mənə elə gəlir ki sizi haradajsa gormüşəm...

O, ciddi və sojuq bir tonla:

— Ola bilər doqtor!—dedi—adam-adama oxşar...

Mən onun çox həjəcanlı olduğunu hiss edirdim.

Papiros jandıрмаq üçün dəjandırm. Kylək iki dəfə kibriti kecirtdi. O, paltosunun qolunu süpər etdi, mənə o qədər yaxın dəjandırmışdı ki, onun ətirli nəfəsini uydumda duydum.

Kibritin işıqı onun simasında işıqlandırdı. Dodaqlarında mə'sum bir təbəssüm gördüm..

Ах... o təbəssüm!.. Onun ifadə etdiyi mə'nalar mən sənə necə təsvir edirəm?

Onun uduqun simasında səmimi mehribanlıq vardı.

— Siz cəhdən papiros çəkirsiniz?

— On il olar.

— Joldaşlarınız buradadırlar?

— Necə joldaş?

— Həyat joldaşlarınız!

— Mənim joldaşım?? Mənim joldaşım joxdur!

Bu sözlər aqzımdan o qədər təntiməmiş səxdə ki, utandırm.

O, daha başqa söz soruşmadı.

Jol uduunu kənddə gərəcəji işlərin planlarından danışdı.

Dejəsən bu məktub çox uzun oldu. Hələlik dostum!

Sizin: Q.

Əziz dostum!

Sən jazyrsan ki: Aqronom qız vurdududu mu bəjnuma alım! Burada utanılaçaq bir şey joxdur! Bu bəlkə də belədir... Ançaq dostum! Bilirsənmi? E'tiraf bə'zən çox aqır və cətin olur... Onu sevdijimi nə iunki sənə, həttə öz-özümə belə e'tirafa utanıram. Bu gylıncdyr... deyjilmi? Sevgidə nə kimi bir qəbahət ola bilər? Lakin bu sevgi dujqusu izzəti-nəfsinə dar gəlir... Bu, bəlkə də adi bir xudpəsəndlikdir? Ançaq mənə elə gəlir ki başqalar bu sevgini məndə kəşf edəçək olsalar:

— Paho... a joldaş doqtor!—deyəçəklər—kəndə gələn kimi başqa xəstələri saqaltmaq əvəzinə özün xəstələndin. Özy də dəhşətli xəstəlik... eşq xəstəliji... Lakin dostum! Əjər mənə qənamasajdın, əjilib qulaqına rəyəldərdim: —Sevgi səadətdir.. Dujquların ən gözəlidir...

Qəlbim o qədər jıngyl, gözəl dujqularla doludur ki mən hər zaman jerimdən qalxarkən bir jeni səadət aləminə daxil oluram.. Özymdə bir dev qyvəti hiss edirəm.

Səhərdən axşama qədər işləjirəm. Lakin jənə də özümə tə'min edə bilmirəm. Qarşım-

da jeni bir aləm qurulur... İnsanlar... həyat, dibi təpilmış meşə kimi jenedən boj atıb gəjərir. Jeni dujqular, jeni ehtiraslar jaranır. Urəklər dəjynyr.

Mən kicik bir doqtoram! Doqrusunu səjləjim ki bə'zən xəstələrin azlıqı məni hirsələdirir.. Mən jəxylənçaja qədər işləmək istəjirəm..

Bir dəfə mən Xəlil əmiyə Turgeniyevin «Rudini» haqqında səhbət edirdim. O, hejrətlə başıyın bulajaraq.

— El adamı dəjylmiş—dedi—qaranlıq padvalda çuqərən soqan zoqu kimi bir şejmış...

Xəlil əmi həmişə bizsiz dağxır. O cox səhbətçildi.

— Qoçalan bojatı sevər—dejr.

O, bə'zən şirin bir təbəssümlə başıyın silkələjərək dejr:

— Jaşamaq jaxşy şejdır.

Gəzləri təəssüflə dumanlanır, başıyın aşıq salaraq cubuqunu doldurur.. Oqlunu bikel gərdiyi zaman:

— Buna bax! Jassarın biri—dejr.—Nədi jənə daş-qabaqın dınjanı gətyryb? Kaş sən jaşda olajdım. Gərədin...

Gylsum xala bizə göz vuraraq ona cavab verir:

— Jaxşy ki elə dəjylsən, joxsa qarı bazada qız, gəlin qojmazdın.

— Bəs nezə, sənini kimi marfaxlamamışam ha, gətyrsən nər kimijəm...

O doqru dejrirdi.. jaşın coxluquna baxmajaraq başy az aqarmış, janaqları öz tərəvətini itirməmişdi.. Bədəni dolu və saqlandı. Onunla səhbətələdikdə adama xoş bir ruh jyksəklili sirajət edir...

Mən raiyın uzun gəçələrinə onunla kecirməji ən jaxşy romana tərəçili edərdim...

O, o öz jeni həjatı ilə fəxr edir..

— İşləmək dınjasdır qardaş oqlu—dejr—beş-altı il bundan qabaq bu gərdiyin dəmdəgahın hec biri jox idi. Uşaqlar da kərpəjdilər. Cəmbərəmi calı başdadım arvadın qolxozda işləməje. İndi gətyrsən? dövlətdən babat dolanır. Maşın jaqı nəjyt olan kimi adamın da jaqı işdir. İşdəməsən jaqsız araba təkəri kimi çyrləjəjəqsən... Bizim qolxozda bir Ləliş var. Keçmişlərdə ona «Ətçə Ləliş» dejərdilər. İndi bu saatda bir qarçı cavısdanın icində olur. Ona görə ki, o jerindən qalxanaçan məh jayın gın qazanram. Stalin nizamnaməsindən sonra mən ye inək, xejlaq qojun, bir jaxşy at qazandı, amma onun bir pişiji də joxdur. Bu bəlgədə hər şejdən sonra raiyma altı min manat naqd pul dışdy. Təji nəjimə dəjməz? Gır icində yz. Sizin kimi beş qonaq gələndə də yzy qara olmur...

Xəlil əmi musiqi «dəlisidir» onun evində jüzlərçə plastinqa var. Mənim ucun ən maraqlı onunla arvadın mübahisələridir. Həmişə cəp danışır. Ancaq Xəlil əmi çox zaman arvada gyzəstə gedir. Arvadın bərk acaqlı tutduqu bir momentdə bir də gəyirsən Xəlil əmi «pesə dyzdy». Gyldy. Bu zaman Gylsym xalla daha da çinlənir...

— Bu kişi mənə neyə jandyrır ej...—deyir. Briqadir oqlu az danışan və utancaqdır. Xəlil əmi onun haqqında:

— Qocaq oqlandır... Amma həjyf ki bir az jerə baxandır...—deyir...

Ona belə deməsinin səbəbini sonralar öj-rəndim.

Xəlil əmi deyir ki:

— Aj çalyt, belə çahyl gərməmişəm... Əmryundə başlyb qaldyrb bir qyzyt yzyna baxmaz.

Onun qoçalmış dujqularında əcaib bir acağızlyk var. Bu, sonsuz jaşamaq ehtirasdyr. Onun dəfələrlə ah cəkərək «eh çavanlyq...» deməsi bu dujqunu nə gözəl ifadə edir...

— Eh doqtur...—deyir—kaş indi onça jaşyt olajdy. Neyə jaşamaq lazym olduqunu əzym bilərdim... Necə rəjz vaqtlar kəvsənə fikir verməsənmi? Gəyirsən ki saralyb qurmuş otların arasından təzə çavan otlar gəjərib qal-

дыр. Bax insan da belədir. Əsən ky'əklərin, jaqan jaqyşların qurmuş otlara nə faj-das? Təzə gəjərlər ucynsə hər şey var...

— Səhv edirsən Xəlil əmi! Ot qurujanda jer ona şirə vermir! Sənin ucun isə həjat jənidən başlayr.

Dostum! Mən çox zaman öz-əzymdən soruşuram: Nədən bu kişi öz qoçalyqna bu qə-dər təəssyf edir? Buna səbəb hansı dujqudur. Bu, hər halda Morasandakı «qoçalyq», «jal-nyzlyq» qorxusu deyil! Bu jeni qurduqumuz xoşbaxt gözəl bir həjatda əmryunyn coxunu əlym arzys ilə kecirmiş bir adamın jənidən əmələ gələn səndyrylməz, qabaq alınamaz bir jaşamaq ehtirasdyr.

Çəmilə fəvqəladə bir qyvətə calyşyr... Ajaqlarında uzun boqaz botinlər, əjində xəz gədəkçəsi olduqu halda onu kəndin hər bir jə-rində gərmək olar. Burda arx cəkdirir... Or-da acaq artlayr. Qadınlar qlubunda əl işi dərnəjinə rəhbərlik edir... Kəndin gynəjlərində oturub səhbətləşən qoçalar onun haqqında:

— Təəccybyb qyzyr—deyirlər—adam öz atasynın işinə bir belə çan jandyrmaz...

Xəlil əmi mənə deyir:

— Qardaş oqlu mən əmrymdə belə arvad tajfas gərməmişəm. Bir gyndə dörd ijidin işini

göyr... Amma dejesən qardaş oqlu öz aramız-
dır onun nə isə gizli bir dərdi var...

— Nədən bilirsən?

— Gözləri anasın itirmiş quzu gozy kimi
məluldur...

Mən doqrudan da ondakı enerziyə hejrət
edirəm.

Onun mənimlə rəftarı da çox maraqlıdır:
Həmişə mənimlə az və son dərəcə təvazöly da-
nıdır. Hətta mən hiss edirəm ki, o mənə az-az
göyünməyə başlayır. Biz yalnız ictimai işlə-
mələrdə, Xəlil əmigdə, qubda görüşə bilirik,
səhbət isə bəzi suallardan ibarət olur:—Filan
qolxozcu azarlayıb, ora getdinizmi? Malareja ilə
mybarizə necə gedir? Filan xəstənin vəziyyəti
necədir? Vəssəlam!!...

O, necin məndən qasır? Joxsa gizli bir dər-
dimi var?

O, bytyn hərəkətlərində bir şey itirmiş ada-
ma bənzəyir...

Mən ona qarşı olan duyğularımı sezməyi
ucun kiçik bir hərəkət belə etmədim.

Biz sosializm jargonyna girmişik. Mynsyflə-
rimiz də Xəlil və Məhsyn əmilərdir. O, hər də-
fə məni görəkən:

—Vaj doqtor!—deyir—qorxuram, birdən mə-
ni keçərsiniz... ha... jox əksini guman edirəm...
Mən bu jaz on beş min mejvə açaqı göjərdə-

çəjəm. Amma siz hej gözləyin ki bir adam xəstə-
lənəcəkdir...

Bytyn bunlara baxmajaraq mənə təsəlli ve-
rən birçə şey var: Hər zaman məni görəkən
gizlətdiyinə baxmajaraq jenə də onun həjəçan
keçirdiyini hiss edirəm.

Jəqin ki sən buranı oxujarkən «Məşdi İbad
demışkən» deyə düşynəcəksən... Nə isə.

Hələlik. Geçən xəjə qalsın.

Sizin: Q.

BEŞİNCİ MƏKTUB

Əziz dostum!

Aqronoma qarşı olan «duyğularımı son ta-
leini səbrsizliklə gözlədiyini» jəyərən. İndi ki
maraqlanırsan, o zaman məni məktublarıma
uzunluqunda təqsirləndirə bilməzsən. Sən ma-
raqlandıqın ucun mən məsələni bu qədər ət-
raflı jəyərəm. Qulaq as!

İki gün bundan əvvəl mən coşuq başcasına
baş cəkiş qajırdırdım. Jolum Çəmilə olan evin
janından düşdü. İstər-istəməz onlara döndüm.
Evdə onunla bir jerdə olan dul bir qadından
başqa kimsə jox idi. Bu qadın məni tanıyır
(uzaq qohumluqumuz da cətdir). Məni görək-

kən, dərdləsməyə adam fərməyməş kimi gileflənməyə başladı.

— Aj oqul belə də qız olar? Elə bil ki bədənə daşdan-dəmirdən təkilyb... Bir dəqiqə bir jerdə durmaq bilmir. Səhərdən-axşama qədər bu aqaqların arasыnda ləlik-təlik olur. Gah baq arıtladı... Gah pərnik düzəldir. İndi də bir cıvalın jerini şımladı ki, nə bilim «mən burda parq qajıtdıraçaqam». Jeməkdən-icməkdən də kəsilib... Çанына birçə tikə də jazıq gəlmiş. Dejirəm—başына dənym nəzik uşaqşan özünü bir belə yzmə, eh kimə dejirsən ki... Bir də Qanbaj qadan alm...

Ü, mənə tərəf əjildi səsinə alcaldaraq, pьсыл-ты ilə əlavə etdi:

— Öz aramызda qalsın, bu qızın nə isə bir dərdi var...

— Nədən bildin?

— Bıj uşaq-zad dejiləm ki? Gezələr səhiyə qədər bax o stolun qabaqında oturub hej fikrə gedir... Dünən gezə mən jatmışdım... O da pənçərəyə səvkənərək cələ baxırdı. Bir xejlaq baxdı... baxdı... yzunu mənə tərəf çevirdi... Mən özümü juxuluqa vurdum. Birdən onun göz-lərindən jaş sel kimi axmaqa başladı... Elə janyqlı aqlajırdı ki, elə bil ətini kəsmişdilər... Başым qaldıqyb «qadan alm» dedim, «dəli-zad olmamызsan ah... Sənə nə olub...» Bir söz

demədi... Bojnumu qucaqladı. Xejlaq aqladı. Bilmirəm jazıqın nə dərdi var?

Beləliklə xala xejli danışdı. Urəjini boşalt-dı. Sonra mənə evdə qojaraq hara isə getdi. Mən təcəyb və iztirab icindəjdim. Bu gözəl qızın nə kimi bir dərdi ola bilirdi?...

Stolun üstündən fransızca jazılmış bir roman gətyryb vərəqləməyə başladım. Arasыnda balaça bir dəftərcəyə rast gəldim. Barmaq-ların tamamilə mexaniki olaraq dəftəri acdı. Bu, onun gündəliji idi. Hər nə qədər oxuma-maqca calışmışsa da olmadı... Dəli bir maraqla aşaqıdakı sətirləri nəzərdən keçirdim.

«Ah Qanbaj! Doğrudanмы bu sənsən? Doğrudanмы? Bundan sonra bu dınjada nəjə imkanлы? Bu neçə bir təsədyfdır? Ah Qanbaj!! Bu qədər uzun myddətdən sonra sa-ğalmağ yzrə olan bir jaranın ikinci dəfə təzələnməsi nəjə lazım idi. Sən mənə tanımadın. Mən də keçmiş Zərifə haqqında sənə so-raq vermədim... Demək səni ikinci dəfə olaraq jənə itirdim...»

Hərflər gözümün qabaqında qarmaqarışyq bir şəkil aldı... Artıq bir kəlmə də oxuja bil-mədim.

Bu dəqiqədə sən pənçərədən mənə baxmış olsajдын ehtimal ki dəli olduğumu zənn edər-

din... Bəs... belə... bəs... belə... Həjəcanla otarqın icində obaş-bubaşa var-gəl edirdim...

— Demək bu o imiş... Bəs nəyə tanışlıq vermirdi? Mən ona nə etmişdim? Əqlimdə düşündüyüm bytyn bu sözləri bərkdən öz-özümə tikrar edirdim.

— Qəribədir... lap juxuja oxşayıb... Bu dəqiqədə qarş aсылды. O, daxil oldu. Qarıya səvkənərək hejretlə mənə baxaraq qaldı...

Mən:

— Zərifə!!—deyə astadan onu saqırdım... Onun uzyu öly uzyu kimi aqardı... Dodaqları soldu. Ajaqda durmaq ucyn qarşdan jarışdı.

— Gözlərim nə pis qaraldı—dedi.

Hələ mənə qorxutdu. Onu iki qollarım arasına aldim. Boynu, bicilmiş synbul kimi qatlandı. Baş qolumun üstünə düşdü. İki-uc dəqiqə qədər bihuş halda qaldı. Sonra gözlərini açıb-acıb qaldırdı. Diqqətlə uzyuə baxdı. Bəbəkləri bəjyüdü. Göz qaraları qara bir jərgəm dairə vurdu. Gərynməz bir syrətlə mən onun titrək və gözəl dodaqlarını dodaqlarında hiss etdim... Sonra bir şeydən qorxurmuş kimi gözlərini jumaraq uzyu gəjsymdə gizlətdi... Nədənsə ona jazyqym gəldi. Nihajət o, qollarım arasından səxaraq bir kursyə oturdu...

— Məni bacıpla Qanbaj!—dedi.

— Mən sizə nə etmişdim Zərifə? Nədən özünüzy məndən gizlədiniz?

O, saclarını dyzəldə-dyzəldə parlaq və kədərli gözləri ilə uzyuə baxdı.

— Siz tanımadınız. Mən də tanışlıq vermədim...

— Nəyə?

— Əvvəlləri yzə düşdym... Sonralar da qorxdum...

— Qorxdunuz? Nədən?

— Zəiflik edəcəyimdən... Hissijatyma hakim ola bilməyəcəyimdən.

— Turalım ki elədir. Nə olsun ki?

— Mən elə guman edirdim ki siz evlisiniz...

— Elə olsadı nə olardı?

— Qanbaj! Mənim sizi vaqıt ilə nə qədər sevdijim zənn edərsəm xatərinəzdədir... Bu sevgi siz təsəvvür etdijinizdən cox-cox güclü idi... Aradan keçən illər onu jaralə, əziz bir xatirəyə çevirmişdi... Son gəryşymuz, Qanbaj, qəlbimi taqətdən saldı... Ailəli bir oqlana qarş gənlymy saxlaja bilmijəcəyim mənə qorxutdu... Bu, içtimai bir qız ucyn hər nə qədər gylinc də olsa hər halda beləydi... Ah Qanbaj! Nə ucyn insanlar bir-birinin qəlbini okduqu kimi anlaja bilmirlər? Mən istərdim ki qəlbimdə, gənlymdə hər nə ki var, hamısını siz gəryb

dujajdnbz... Sizdən ayrılmış bu on dörd il müddətində çox əzablar, iztirablar cəkdim... Lakin sizi heç bir zaman unuda bilmədim... Bəlkə də bunlar indi sizə bir juxu gərynyr... Lakin həqiqət belə idi. Məni sizə baqlayan bəlkə də o qara geçəydi, bəlkə də aqyr vicdan əzabları idi, bəlkə də dəjylmiş, qovulmuş kimsəsiz bir uşaqın aç xatirələri idi. Bilmirəm bu qədər var ki sizi unuda bilmirdim.

O, həjəcanlı və əsəbi bir tonla danəşirdi... Hərdən bir dajanyr, gəzlərini jumurdu.

Mənim halım da o qədər yaxşy dejidli... Aqronom Çəmilənin on dört il əvvəlki Zərifə olduqunu kəşf etmək nədənsə məni sevindirmedi... Mən hətta gənlymdə anlaşılmaz bir tutqunluq hiss etdim.

Mənə elə gəlirdi ki, yrajimdə sojuq bir şey var... Onun gəzəl siması indi mənə bir növ əcaib gərynyrdy: Gəzynyü ətrafındakı cizgilər nəzərlərimdə getdikcə bəjyuyr. Onun iri gəzləri mydhiş bir şəfəqlə parlajyrdı... Bir an uşy xijalyımdan «Mingbir geçə» naqylarında kə tilsimli qadın obrazları kecdi... Bunun «Zərifə» olması mənə bir növ qəribə gərynyrdy...

Mən ondan «Bəjykbəji» soruşdum. Qaşları catıldı.

— Onu gyllələdilər!!—dedi.

— Nəjə?

— Otuzunçu ildə Nuxada banditlik elədi, adam öldyrdy, bir çox alcaq qəntrevoljusion cinajətlər gordy. Atam nəkərlərinin, muzdurlağyn, onun torpaqlarında qolxoz qurduqlarına dəzə bilmədi, sərxoşluqə başladı və sərxoş ikən də özyny öldyrdy. Anamın baqır catladı.

Bu qəzən səşində «adi bir səhbət» tonu vardı. Gəzləri bir sojuqluqla parlajyrdı.

— Əlimərdanbəjin qəntrevoljusion ailəsi tamam daqylandan sonra mən uzadı bir qohumumuzun himajəsi altında Bakya getdim. Əlibajramov qulubunda islədim. Zavodda hesablayıçy oldum. Sonra Xarqov kənd təsərryfat institutuna getdim...

Mən sovyu və ciddi bir ifadə ilə:

— Çəmilə!—dedim—bytyñ səjlədiklərinizə baxmajaraq necə oldu da sizin qəbiniz Sovet həkyməti ilə barısdı? Buna necə inanmaq olar?

Onun siması daha da tutuldu. Başy ıarım sola əşildi. Gəzləri izyba bir kədərlə qıjıldı... Xəlif bir ah ilə gəjsy qalxıb-endi...

— Tamamilə doqru bir sualdır!—dedi—bilirsiniz Qanbaj! ədalət hər zaman qalib gələr... Doqrudur, ailə faciəsi ilk zamanlarda mənə aqyr gəldi. Ancaq ucuruma dıymədim. Mənim

xoşbəxtliyin orasında oldu ki, jeni dynja məni atmadı. Dərdimə qaldı, oxutdu. Bytyn dujqularымda qəribə bir gərginlik başladı. Mən proletar dahilərini oxudum. Və gərdym ki: həqiqəti yalnız onların jazdıqları kitablardan və qurduqları həjatdan tapmaq olar. Mənim şuurum javaş-javaş əvvəlki şaşqanlıq dövrünü bitirib doqru bir istiqamət aldı! Qanbaj!

Mən kytlənin icindəjdim... Mən bu kytlənin necə boj atıb bəjydyjyny gəryrdym. Mən bu qajnajın həjatda hər şeyin yaxşılıqca, səadətə doqru getdiyini gəryrdym. Mən həqiqəti, ədaləti hiss edirdim. Mən «doqrudur! joldaş cəmiyyət!»—deyə bəqərmaq istəjirdim... Hər şey gözəl və ədalətli idi... Ax Qanbaj gənlymdəki o çəşqun dujquları ifadə ucun söz tapmıram... Mən təbiətin ən gözəl baharını qəlbimdə, ruhumda hiss edirdim... «Zaman məhər bir doq-tordur!» demişlər... Bu, doqrudan da belədir... Zaman kecdikcə faqtlar soxalırdı... Bu faqtlar mənim şəfa verici dərmanlarım oldular.

Onlar gənlymy, şuurumu qandırdılar... Qanbaj! inanın ki, mən elə bir ailənin qəzbə olduquma xəcalət cəkməyə başladıım. Mən cəmiyyətə qarşı nə qədər gynahkar bir «ailənin» qəzbə olduqumu hiss edirdim. Bu dujqular aqır bir daş kimi vəcdanьma cəkdy. Mənə qarşı cəmiyyətin qajqəşsən gərdukcə, bu aqır dujquların

təzjiqi altında qəlbim əzilirdi. Dəhşətli vəcdan əzabları cəkirdim... Mən bəqərgaraq demək istəjirdim ki:

— Joldaş cəmiyyət, mən bu yaxşılıqlara lajiq dejiləm... ax mən Əlimərdanbəjin qəzbəjam!... Lakin cəmiyyət ədalətli oldu! O, məni camьra atmadı. «Necə oldu da qəlbim dəjijildi?» de-jirsən... Qəlbim dəjijmədi, jəniddən quruldu... Ata, ana, qardaş hamısb... hamısb sosializm vətəni sevgisi ilə əvəz olundu... Bax Qanbaj, bu uzaq kəndə gəlməyə məni kimsə məcbur etmədi... Mən istədiyim bir gözəl şəhərdə jerləşə bilərdim. Mən vətənə qarşı öz borcumu verməyə gəldim...

— Bu kənd boj atıb cəcəkləndikcə mən də məs'ud oluram.

Beləliklə o, xejli danışdı. Onun danışması jəşyl otlar arasы ilə axan sakit bir ırmaqca bənzəjirdi. Səsində qəribə bir təbiilik hiss olunurdu. «Bəs adını necin dəjijdiniz?» sualına qarşı o aqır bir istehza ilə gylımsədi...

— O əski həjatımdan bir nişanə belə qalmaması ucun—dedi.

Mən ondan ajrılaraq dışarı cəxdəqdə artıq aj xejli qalxımsədi. Ajaz bir gəcəjdi. Hava sojuq və sakit idi... Tynd quju gəjyn dərinliklərində ulduzlar sajrısbırdı. Daqlar tynd kylrəngi bir örtüyə byrynmış kimi gərynyr-

duylər. Aqcaqların cərləq gəvdələri bəht apar-
mıx kimi vahiməli bir sykuta dalmıxdılar...

— O doqrumu dejirdi? Doqrudanmı onun
qəlbı, vıçdanı bu qədər jyksələ bilmıxdır? Jo-
xa o mənı sadədil bir uşaq kimi aldadır?

Şybhə sojuq bir ilan kimi bejnımdə syru-
nyr, damarlarım ujuşub cəylırdı. Fıkırlərim
o qədər qarına-qarışyq bir şəkıl aldı ki, o ge-
cə səhərə qədər jata bılmədım. Səhər cəylırkən
ilk işım sərhəddə myhafızə nacalnikınıñ janyına
getmək oldu.

H ə l ə l i k :

ALTYNÇY MƏKTUB

«Şybhələrimin sonu neçə oldu?» deyə soru-
sursunuz.

Mən davam edirəm:

O gyndən sonra bilmirəm necinsə Cəmilə
ilə qarşylaşmamadaq cəylırdım... Onunla qar-
şylaşarkən hər tərəfdən dəmir mənəgənə ilə
səxylan kimi olurdum. Lakin dostum! e'tiraf
etməlijəm ki, ondan kənar gəzmək də mənım
ycyn o qədər asan olmurdu. Əzab cəkirdim.

Ancaq jenə də Cəmilə ilə gəryşməkdən qa-
cərdım. Nədənsə mənə elə gəlirdi ki, Cəmilə

sənimidir, safdır və keçmişindən tamamilə aj-
rylmıxdır.

Ancaq hissələr bə'zən adamı aldada bilər.
Ona görə myhakiməmdə ona qarşı şybhə get-
gedə artırdı. «Bəlkə o, vətən xainidir. Bəlkə
jalnız xəjanət məqsədilə bu sərhəddə janyndəki
gözəl kəndimizə qədər gəlmişdir» kimi şybhə
mənı rahat buraxmıy, dostum!

H ə l ə l i k : Q.

JEDDİNÇI MƏKTUB

Əziz dostum!

Təxminən ijirmi gyn bundan əvvəl, geçə
saat 7—8 radələrində, Araz tərəfdən dalbadal
iki gyllə səsi eşidildi. Bundan bir saat qədər
sonra qarım dəjyldy. İçəri çavan bir qızıl
əskər girərək mənım qomendaturada cəqryl-
dıqymı bildirdi. Getdik. Həmişə gylər yzly
və zarafatcıl olan nacalnik bu dəfə cəx çiddi
idi.

— Doqtor!—dedi—bu otaqa bujurun! Jara-
ly var.

O biri otaqa getdik. Mən həjrətımdən je-
rimdə qurujub qaldım. Qırvatın ıstyndə al-
qanlar icində jatan jaray, Cəmilə idi.

— Nəjə dajanmьsьnyz doqtor? Jaranь myajinə edin.

Nacalnikin gur səsi mənə elə bil bojyk bir juxudan ojatdı. Jaranь myajinə etməjə başladım. Jara cox aqyr idi. Saq qolunun lylə symujyny gyllə parca-parca etmişdi.

Jaralьnyн huşu özündə dejildi. Qan cox getmişdi. Onun janaqlarь, solmuş aqasja gyllərinə bənzəjirdi. Dodaqlarь ara-sьra sərijirdi. Əllərim tamamilə səvqi-təbiilə işləjirdi. Bu dəqiqədə əlimi kəssəjdilər hiss etməzdim.

Jara sarьnyb qurtarandan sonra nacalnik:

— Indi dalьmça gəlin—dedi.

O biri otaqda jaralь bir kişi uzanmışdı. O, uca bojlu, otuz beş-qьrx jaşlarьnda bir adamdı. Qьsьnyн biri ətdən jungylçə jaralanmışdı. Mən jaralьnyн qorxulu olmađьqьnyн nacalnikə səjlədikdə jaralь kinli bir istehza ilə gylьmsədi.

— Fərqi joxdur!—dedi.

Nacalnik əhvalatь belə nəqyl etdi:

— Doqtor! bu qьzьn jaralanmasь mənə o qədər aqyr gəlir ki, özüm jaralansajdım bu qədər janmazdım... Bu axşam mən adətim üzrə postlarь joxlamaqda getmişdim. Qajьtdьqьmьz zaman janьmdakь əskər Araza işarə ilə jaylaşa:

— Вахьн joldaş nacalnik—dedi. Arazьn ke-cilməsi aqyla səqmajan cox geniş və cətin bir jerindən sahilə doqru bir qaraltь irəliləjirdi.

Biz pusquja jatdıq. Lap bu dəqiqədə qabaq tərəfdə tyfəngli bir qadьn goryнды. Bu, ovdan qajьdan Cəmilə idi. O, bizi gormyrdy. Ancaq gorynyr Arazdan kecəni gərəək birdən aşaqь jatdı. Sahilə cьxan adam diqqətlə ətrafь nəzərdən kecirirdi. Sonra pələdən sahilə bir xurçun cьxartdı. Cəmilə birdən gizləndiji jerdən səcradı. Anı bir syrətə o adamь nişan alarьq:

— Əllər juxarь!—dejə qьsqьrdь.

Adam özyny itirdi (onlar bir-birinə cox jaxьn idilər) bir sөz demək istədi, kəkələdi. Çəld əllərini juxarь qaldьrdь. Biz qalxmaq istəjirdik ki, birdən sahilə cьxımsь adam:

— Vaj! Baçь! Zərifə! aj allah bu nədi? Mən juxumu goryrəm.—dejə alcaqdan saqьrdь.

— Tahir... Bu sənmisən? dejə qьzьn titrək səsi eşidildi.

Mən «aha—baçь qardaş jaxьsь jerdə tapşьblar... gərək dalь nə olur?»—dejə dyşyndım. Jerimizdən tərпənmədik.

— Ax baçь... Mən səni haralarda goryrəm... Sən bu kənddəmi olursan? Ax gər jayьq qьz nə gьnlərə qalьb?

— Tahir bəs sən burda neyləjirsən? ..

— Mənmi? Bakıya gedəcəyəm... bir-iki gynyə işim var... Sonra jenə qayıtmalıyam... Baçb, mənə indi tələsmək lazımdır... sərhəd əskərləri quşdan alyqdyrlar... birdən bizi gərərler... Ax jazbq baçbm, sənin gyl omryu bu qambylyqdamy cyruyur?

— Demək sən bir şpion kimi sərhəddi gizin kecirсэн?

— Baçb bu nə gylməli sualdır? Joxsa sən də bunlardan olmusan?

Çəmilə iki addym geri sьerady. Tyfəngi dyzəltdi.

Kəskin bir səslə sьoьyrdь:

— Dyş qabaqьma?

— Neçə? Hara??

— Oomendaturaja!!

— Zarafatь burax...

— Siz dustaqьnyz!

— Sən dəlimi olmusan?

— Artьq danьşьq lazьm dejil.

— Baçb!!

— Əllərinizi tərпətsənz oləçəksinz!

— Adam da öz qan qardaşьny əldyrərmi?

— Artьq biz qardaş dejilik, dyşmənik. Dyş qabaqьma.

— Əllərinə, jeddi il gərmədiyin bir qardaşьn qanь ilə bojamaqьm istəjirsən?

— Sizə tərпənməjin dejirəm! Joxsa bu saat...

Çəmilənin səzy aqьznda qaldь. Tahir sьerajaraq əzyny qambylyqda vurmaq istədi. Bu anda Çəmilənin qoşalyəsi acьldь. Tahir jьxьldь. Biz catana qədər o, dirsəji ystə qalxьb, tərпəncadan atəş acьdь. Təkrar bizə də atmaq istəjirdi ki, qьzyl əskər onu lej kimi aldy.

Axtarьş zamanь Tahirdən saxta pasport, xariçi razvedqə materiallarь. silah və başqa şejlər tapьldь. Mə'lum oldu ki, o, xariçi dəvələtin şpionu kimi bizim torpaqda kecirmiş.

— Qьzьn jarasь neçədyr?

— Qolunu itirmək qorxusu var!

Çəmilənin halь getdikçə fənalasьrdь. Qolunda iltahab əlamətləri gəryndy. Bir necə gyn bundan qabaq onu Bakıya aparьdьq. Qoça professor jaranь myajinə edərək başьny bulady.

— Gyllə zəhərli imiş...—dedi..

SƏKKİZİNÇİ MƏKTUB

Əziz dostum!

Xejli zamandır ki, sizə məktub jazmьram... Gənləym həm kədərli, həm də sevinçlidir... Çəmilə xəstənahadən bir qolunu itirmiş sьxьdь...

Qolunun kəsilməməsi üçün hərnə lazım idisə edildi. Cərə olmadı.

— Əjər qolu kəsilməzsə bytyn orqanizim ancaq beş gün yaşaja biləcəkdir!—Bunu deyərkən məşhur xirurqun səsinə bir titrəklik vardı.

— Bu qədər gözəl bir qızın qolunu kəsməyə əlim necə var gəlsin?—deyirdi.

Çamilə qolunun kəsilməsinə əvvəlcə razı olmadı.

— Bir qolla mən nə iş görə bilərəm?—deyirdi?

Lakin ölymün sojuq yzy onu buna razı etdi. Xəstəxanədən çıxandan sonra Çamilənin yzy uzun zaman gylmədi... Hər zaman rezindən qajrılmış saxta qoluna baxarkən dodaqlarında bir şikajət ifadəsi əmələ gəlirdi.

Mən ondan:

— Çamilə, bəlkə daha kəndə qajytmaq istəmirsən—deyə soruşmaqta pəşiman oldum. O, jarym istehzalə bir təbəssümlə:

— Bilmirəm ki, bu fikir başynbza haradan gəldi?—dedi—məjər mən kənddəki işləri geryb qurtardım?

Biz birlikdə kəndə qajytдық.

Həjat əvvəlki kimi davam edir. Xəlil əmi son arzylarından birinə catdı. O, oqluna toj elədi. Onun oqlu sevdiji bir qızla evləndi.

Qız iki il bundan əvvəl jeddi illik məktəb bitirmiş; indi qolxozda zvena başçybдыr.

Çamilə əvvəlkindən də çox işləjir... Mucurinskidən gətirdiji aqacları əkdi. Bu aqaclar indi mucurlajır. Onun rəhbərliji ilə həjyk batqılyq quruduldu. Jerində toxmacar baqı saıyndı.

Çamilə jorulmaq bilmədən işləjir... jeni baqlar, jeni gyllər əkir...

Bəlkə də sən məktubun sonunda bir məsələnin jarymely qaldıqynı səjləjəcəksən.

Jox dostum! hec bir məsələ jarymely qalmamışdır. Mən xəshaxtam. Çamilə bir qolunu itirdisə də əvəzində mən Çamilənin əzyny gazandıım. Məni boqan şybə əvvəlkindən daha şiddətli bir sevgi ilə əvəz edildi.

Tojumuzu qolxozda elədik. Çox təntənəli toj oldu. Təfsilatynı gələcək məktubunda jəzaram.

Sizin: *Qanbaq.*

QARİMBİŞ OQILAN

Bahar quncələjirdi... Biz, yaşıl tarlalar arasında, şişə bir şərird kimi parlajan balaça cəyən kənarında oturub xoşallanırdıq. Aprelin ilk saqlarına məxsus ilıq bir hava idi. Gynəş tynd qəhvəji bir bulud arxasında gizlənərək yzunu azca göstərir, səmanın bir tərəfini parlaq nurə qərq edirdi...

Buludun xəfif kölgəsi səx, yaşıl cəmənlər üzərində titrəjirdi... Aşəq cəhrajə gyllər, tynd mavi bənəşşələr, aq «danaqıran» cücəkləri, təzə, şux yaşıl otlar arasında bojunların bykərək gynəşə qarşy gylumsəjir, ətrafa xos qoxular səşrdylar. Daha aşaqylarda cücəklə baqlar gərynyrdy. Uzaqdan ərik aqaqların cücəkləri ipək kimi rəyldajyr, jərym cəhrajə bir rəngə salyrdylar. Aq kərənəklər ipək qanadların titrədərək cücəkdən cücəyə qonurdu-

lar. Orada-burada səşyren və toraqaiların nəqmələri eşidilirdi. Cəyən aşaqy tərəflərində hejvan syryləri qajqyşy bir gərynyşlə otlajyrdy. Kək bir çamyş ajaq ystə dajanyb arxajyn-arxajyn gəyşəjir... Onun başyna qonmuş saqsaqan, bujnuzların arasyn dımdıkləjir, hejvan xoşlanırdy. Coban jamaçda doləşyr, ara-syra jərə əjilir, nə isə qorayb aqzyna arayr. Kək bir dajca anasyn ətrafında o jan bu jana tullayr, onun qarnyn ijləjir, ehtimal ki, əmmək istəjir... ana, ona e'tina etmir... səjuq bir gərynyşlə ətirli, çavan otlar bycır... Biri qoça hal, digəri çavan iki it bir-birilə ojnajyr. Qoça it jorulur, jərə uzanmış kicik it onun ətrafında atylr, dısyır.

Kicik bir ulaq jamaçda dajanyb qulaqların şəkləjərək həsrətlə itlərin ojnaqlaşmalarına tamaşa edir.

Jany ystə uzanyb əlinə dirşəklənmiş joldayşym dərin bir nəfəs alaraq:

— Eh... bahar... gözəl fəsildir—dedi—bytyn bunlar insanyn həjata saqylyr...

Mən tənbaləçə:

— Bəli—dedimi.

— İnsan jaşadyqça jaşamaq və sevmək istəjir...

— Doqrudur!

— Lakin necə sevgi??—O, bir az da jandı... Gözləri 'jöl cəkdi... Şirin və qajəbsəz bir təbəssümlə gylümsədi. Sonra xoş bir tonla əlavə etdi—sakit əbədi, rahat bir sevgi. Ah, sevdijin bir qızla rahat bir həyat qurmaq nə qədər yaxşıdır.

— Siz deyəsen özünüzdən danışsırsınız.

— Ümumiyyətlə deyəm....

— Evləndijiniz necə il olar?

— Tamam altı ildir?

— Necə oldu? Sakit, rahat sevgini görə bildinizmi?

— Bəs necə... eh... ailə həyatı səadətdir... Balaça oqlumu nə qədər sevirem, bilirsiniz, lap sejtandır. Səhər tezdən, mən hələ juxudajkan gəyirsən gəlib səhbə sinəmə... gah burnumu dişləjir, gah dililə qulaqımla qəbəqləjir... Mən özümü juxuluqda vururam «papa... papa...» deyə—«qus oxujur... dur...» Bir də gəyirsən, baqcadan bir dəstə cücək gətirib anasından saclarına dyzyr «Mama... Mama qəşəngdi...» deyə. Lap qijamətdir...

Çavan myhəndisin badamvarı, gözəl qara gözləri şirin bir qajəbsəzliklə xumarlandı. Qara və uzun qaşları juxarğa doqru dartıldı. Dyz və kəsmə burnunun qıraqları qəbəqlənir kimi ehtizaza gəldi. Xəfif kylək onun zil qara

və quburım saclarına ojnadyrdı. Dyzgyn əli dodaqları mylaim bir təbəssümlə jumuldu.

— Lakin—deyə o, arxası ystə cəvrildi.

— Elə insanlar var ki, bytyn ömyrləri boju harda isə qurdalanırlar... Səxovun «Qələfəli adamı» kimi öz qələfələrinə byrunub evlənməyə, sevgilə vahimə ilə baxırlar, axırda da kim bilir başlarına nə gəlir. Belə adamlar, insana tilsimli kimi gəyünyrlər... Adam onlara jaxınlaşmaqda belə qorxur, sanki öz tikanı ilə indiçə səni sancaçaq. Məsələn, bir oqlan tanıjırdım. Qərribə adam idi... otuz səkkiz yaş vardı... hələ evlənməmişdi. Bytyn ömyrində hec bir qadın sevməmişdi.

— Nəyə evlənmirsən aj Vəli?—deyədim. O qaşlarına catar, sulu və iri dodaqlarına byzər, salxaq cijnlərini təşvişlə juxarə dartar.

— Tapa bilmirəm—deyədi...

— Nəji tapa bilmirsən?

— Bir saznatəlnisini tapa bilmirəm...

Mən:

— Ədə—deyədim—dynja qurumujub ki, «niuzeli» bu dynjada sənin yəyn «saznatəlni» biri tapılmır?

O, ah cəkər, balaça boz gözlərini qırpar, «tapa bilmirəm də...» deyədi. Onun nə çyr qız arzı etdijı mənim yəyn qərribə bir sirr idi... Mən bu «tilsimli sirri» öjrənmək yəyn cox

əmək sərf edərdim... Lakin sirr, sirr olaraq qalır. O, bu kimi sojuq, quru bir adam idi.

Bytyn vüçudunda gözəl bir tərəfi vardısa, o da jalnız həzin səmindən ibarət idi. Uzy çıxur, burnu sivri və həddindən ziyadə qabaqqa doğru uzanmış bir adam idi. Başının sarı saçları təşrif aparmış, jəgəm dəz olmuşdu. Zalımnı uzy bir dəfə də olsun gylməzdi... Jalnız oxuduğu zamanlar uzy bir az acılar, jünşaq bir ifadə alardı... Ona, gözəl, cirkin myxtəlif tip və xaraqterli qızlar, qadınlər gəstərərdim.

— Hə, bu neçədir? (Əlbəttə qızın razılığını o qətijən düşünmədi ki kimi mən də hələlik bunu nəzərdə tutmurdu).

O:

— Jox—deyərdi—mənə beləsi lazımlı deyil. Bir dəfə də olsa ondan—«bəlkə hec o qız mənə bəjənmədi»—sözünü eşitməzdim, deyərsən ona elə gəlirdi ki, dınjada kimi istəsə rədd edilməzdi.

Mən onu cox tənqə gətirəndə, javaş və aqır bir tonla:

— Aj balam—deyərdi—evlənmək zarafat iş deyil, ölmə-dirim məsələsidir. Gərəklı ehtijatlı olasan, jaxşılı ölcüb bicasən.

— Bəs nə vaqt ölcüb bicasəksən?

— Vaqtlı var... əzizim hər şeyin öz vaqtlı var... gərəklı iş dızələ ki, sən də ölcüb bicasən.

sən, evlənmək zarafat deyil. Gərəklı elə etmijərsən ki, çamaat sənə gylə... eşşəjə minmək bir işdir, düşmək də iki.

O, bəjyk bir myəssisənin buxqalteri idi. Jaxşılı maaş alırdı. Fəqət sən dəyəcə pis dolanırdı. Jalnız istirahət gınlərində jəməkkə-nada nahar edərdi. Qalan gınləri evində ja turp və ja sojutma qartof, cox vaqtlar da soqan-cərəklı jeyərdi. Gəyrdyn ki, idarədən cəxandan sonra bir cərəklı, bir dəstə də turp və ja vəzəri alıb evə jollanıb. Köhnə boz pləşmənin icində onun aqır, donqə vüçudu meşəqə byrynmış kimi gəyünürdü.

Balaqə, qaralıqlı bir otaqda jəşəjərdi. Evində alcaq, dəmir bir qavat, ystynə qəzet cəkilmiş köhnə bir stol, bir-iki qab-qacaq, bir də bəjyk bir sandıqdan başqə hec nə jox idi. Sandıqlı mənə cox maraqlandırdı.

— Jəqin ki, xəzinəsi imiş?

Hə... bir gınlı öjrənə bildim, kejjinin köklı bir vaqtlında:

— Bu sandıqlı nədir?—dedim.

O, ildə, əjjamda bir dəfə gylımsədi... Durub sandıqlı acdı. Burada çyrəçyr ipəklı parcalar, ipəklı jaylıqlar, qadınlı ajaqlı qabları, çemperlər, pambuqə bykılmı köhnə modalı qızıl bir saat, uc-dörd uzyk, ysty qaralıqlı bir medaljon, ipəklı əl jaylıqları, qara mahutdan ti-

kilmiş bir dəst kişi qostjumu, bir zontik, bir necə gymuş qaşbq, özünyn iri və saralmış bir portreti, bir necə balaca əl bəcaof, daha bir cox xırda-xuruş şeylər vardı.

— Aj Vəli nə cox şeyin var?—dedim.

O, tənkinlə başbny jırqaladı.

— Bəs necə, hambs arvad aqapındır.

— Hans arvad aqapın?

— Neçə hans? Bəjəm hec evlənəcəjəm?

Mən:

— Hə?—dedim—başa düşdym, demək hazırlıqdır.

— Bəs neçə, evlənək halva dejil ki... Mən tamam 15 ildir hazırlıq görürəm.

— 15 il?

— Bəs neçə?

Dejildijinə görə əmanət qassasında gycly pulu vardı... Eh qəribə adam idi... Adama elə gəlirdi ki, o nə isə daxili bir aləmdə yaşajır... Otuz səkkiz illik ömyrdən sonra hara isə jeni qəribə bir aləmə hazırlaşır.

Əlbəttə bu barədə o, hec kimə bir kəlmə də olsa söz deməzdi...

Bir dəfə mən başqa bir jərə getmişdim. Qajıtdıqym zaman onun evləndijini eşitdim... Hejrət etdim... E'tiraf edim ki, bytyn həjatymda bu qədər hejrətlənməmişdim... Bahar vaqtb idi... bir dəstə gözəl cicək albb, dostumun geryşynə tələsdim.

— Pah salam, salam.

Dostum ajaqa qalxaraq mənimlə geryşdy. Taxtyn ystyndə bir qadın oturmuşdu. Mən taze gəlinə təqdim olunnamə gozlədim. Fəqət dostum nə bunu etdi... nə də mənə «otur» dedi. İkimizdə ajaq ystə qalmışdıq. O, qızarır, bozarır, sulu dodaqların aramsız marçıldadırdı.

— Hə, nə təhərsən?—dejidı, nədənsə təşviş icində idi. Sözlər aqızından qırbq cıxırdı... Nəhajət mən yzımə salbb bir stulda oturdum. Gyly də stolun ystynə qojdum...

Vəli dərin bir həjəcan icindəjdi.

Nə yeynsə geryşynyn qujruqu ilə gah mənə, gah da rəfiqəsinə qəribə bir nəzər atırdı. Qadınyn yzyndə istehzalb bir təbəssym vardı. Mən indi göz ucu da olsa onu nəzərdən keçirə bildim. Otuz yaşlarında sarışın bir qadın idi. Nazik dodaqlar qırbqyməz rənglənmışdi. Acıq mavi gözlərinin ətrafında sivri çizgilər gerynyrdı. Syn'i olaraq qaslarb tyk kimi nazik və sivri bir şəklə salbmmışdı. Sarı saclarb təzəcə və bir az da həddindən artıq kəsilmışdi. Yzyny dərisi, cox qrem, pudra tətbiq etmiş yzlərə məxsus bozumtul bir şəkil almışdı.

Əjnində qolsuz qapot vardı. Əllərini qojnunda carpazlamışdı. Sonralardan öjrendijim

mə'lumata görə kecmiş Qarabağ bəylərindən birinin qəzə imiş... Bankda məşinistqa vəzifəsində işləyirmiş.

Evdə gözə cərrah dəyişiklik vardı. Evin divarları aqardılmış, pəncərəyə tor pərdə, stolun üstünə təmiz süfrə çəkilmişdi. Vəlinin sandıqdakı portreti, qadının dəşy səpləq bir səkli ilə qabaq-qabaq, qravatın baş tərəfinə vurulmuşdu. Vəli məhul qostjumunu gejmış, boz rəngli qalstıq baqlamışdı. Qadın oturuşundan və vəziyyətindən ev jəjasından zıjadə, qonaqə bənzəjirdi.

O, qaşları bə juxarə dartaraq əzgin və bir az da əmiranə bir tonla dedi:

— Vəli, durub pəncərəni aqsana, ıgəjim dağ bə bə.

Vəli çəld jərindən səcradı.

Mən ıgəjimdə:

— Aha nə jaman zabitəlidir—deyə dısyndım.— Bəli... beləliklə mənım dostum axır ki evləndi.

Mısaħibim çibindən bir papiroso səxararaq jandırdı. Tısty onun aqzından burula-burula qalxıb uzaqlaşdı. Gynəş buluddan uzaqlaşıb javaş-javaş qərbə doqru əjilirdi. Syru otlaja-otlaja bizdən xejli uzaqlaşmışdı. Səjən sakit, jorqun sə bə bə eşidilirdi, Xəfif bir kylək əsir,

çavan otlar bə jelləndirirdi. Kylək alca cıcəklərinin aq jıpraqlar bə bə bizə qədər qovurdu.

Mıhəndis, əllərini baş bə bə altında cərpəz-ləj bə qurtum-qurtum tısty buraxır və bu tısty axır mavi səmanın dərinliklərində ərijirdi. Dodaqlar bə papiroso ojan-bujana ojan-dırdı.

— Hə, bəs sonu nə oldu?

O, gylımsədi. Bu təbəssümdə aq bə bə, istehzə bə bilmirəm, kəskin bir səj dujuldu.

— Eh, də bə pis oldu... cəx pis... evləndiklərinə bir həftə kecməmiş zı bə bə aləmi gətyrdy. Hər jerdə səhbət «cəpur bıxalter ilə məşinistqa» bərəsində gedirdi. Dəjirdilər ki: səhərdən axşamədək dalaşırılar. İlk zamanlarda inanmadım. «Bəlkə səjədir» dedim. Lakin bir gyn səhidi olduqum bir səhnə mənı hər səjə inanmaqə məçbur etdi.

Jolum qar bə bə dısydy. Bir dəstə çəmaat darvazajə topləş bə icəriyə bojlanırdılar. Uşaqar aq aqlara dırmaş bə həjətə baxırdılar... Mən topləşanların birindən hədisəni soruşdum.

— Əsi o cəpur bıxalterdi dajna, jənə arvad bə bə çənbəzə qalxıb.

Mən istər-istəməz həjətə girdim. Nə gərə səm jaxşdır? Arvad saclar bə pərtdəş bə, rəngi qacmış, arxas bə ystə bir qadın bə qıçaq bə

jъхълмъş «Aj öldüm, vaj vıçdansız, mənı yrək partlamasъna salaçaqsan..» deşę sьqьrьr, ajaqlarъnъ jerę deşyrdy. Vәli sapsarъ saralmъş, onun aһnъna sojuq kәtan qojur, qollarъnъ, kyrajını ovuşdururdu.

— Nә olub aj Vәli?

O, mәнә baxaraq әlini aqzъna aparъb qorxaq bir vahimә ilә susmaqъmъ işarә etdi. Bir tәhәр qaldırъb evә apardım. Stolun üstündә valerian dançъsъ vardъ. Bir neçә dançъsuja tәkyb ona icirdim. O, mәнә nazlı-nazlı baxdı. Sonra da birdән-birә әlimi aparъb sьrlaq sinәsinә qojaraq:

— Bir baxъn... yrәjim neçә sьrъnъr—dedi. Yrәji adi qajda ilә vururdusa da mән e'tiraz etmәdim. Tәsdiqlәdim.

— Axъ nәjә dalaşъrsъnъz?

— Ox rәçә edirәм ondan danъşmajъn. Mән bәdbaxt olmuşam. Bu tamam dәli imiş... İdarәmizdә çavan bir buxqalter işlәjir. Sizin kimi qәşәnk vә «vәzlıvi» bir oqlandъr. Gәlib mәni idarәjә aparmaq istәjirdi... iş ucun... Bizim bu giç dә mәнimlән davanъ tutdu ki nәjә o sәni saqъrьr? jәqin ki, buradә bir iş var... Jox mән onun revnayatlarъna dözә bilmәрәм... Axъ tәqsir mәndәdir... Siz birçә insafıla sәjlәjin, heç mән ona lajiqmijәм.

— Siz ki, öz xoşunuzla gәlmisiniz...

Mәnim son sөzlәrim onu çinlәndirdi. Dәdaqlarъnъ istehza ilә syzdy.

— Rah... öz xoşumla... nә olsun ki? çh... naprasnъnъ...

Mән öjyd-nәsihәt etdim. Vәlini icәri saqъrdım. O, sapsarъ saralmъş, dәrin bir bәhran kecirirdi.

Nәhajәt uzun cek-cevirdән sonra onlarъ bәrşdәrdım. İşin belә asanlıqla sylhә cevrilmәsinә sevinib, getdim. Fәqәt mәsәlә bununla bitmәdi... Sьrъşma jenә hәр gyn davam edirdi...

— Nәjә geçә kinoda fları oqlana cox baxъb? Nәjә idarәdән geç gәlib? Nәjә Vәli ona jaj paltosu tikdirmәjib? Dava-şavanъn әsas mөvzularъnъ belә sәjlәr tәşkil edirdi.

Bir gyn dә bir uşaq gәlib Vәlinin mәni saqъrdъqъnъ sәjlәdi.

Getdim. Jataqdә uzanmъşdı. Xәstә idi. Arvad jox idi.

— Nә olub?

O, titrәk, hәzin, xәstә bir sәslә çavab verdi:

— Açыq elәjib.

— Madanki dolana bilmirsән, ajrъl—dedim.

Mән әslindә ajrъlmaqlarъnъn tәrәfdarъ deşildim. Onun rәjini bilmәk ucun qәsdән belә dedim.

O, başınlı buladı.

— Jo...o....q ajrıla bilmərəm.

Gözləri parlady. Janaqları qızardı. Uzunun kuyruğu və çod tykləri mənə qabarmış kimi göründü. Sınəsi tez-tez qalxıb enirdi.

— Ajrıla bilmərəm...—deyə təkrar etdi. Qurumuş dodaqlarını dililə islatdı.

Mənim ona jazyqm gəldi.

— Axır, indi ki sevirsen, nəyə dalaşırсыбыз?

O, ah cəkdi. Başını əlləri içinə aldı.

— Gözy daqınyıqdır.

— Bəlkə səhv edirsən?

— Jox... hamı ilə, xysusən çavanlarla nəzənlən danırsın... Ax ilan... elə bil ki, bədəni oddur... Sənmək bilmir. Dejirəm o dydyklə az danırsın, dejir sənə nə borç.

— Ədə danırsanda nə olar.

— Jox... sən bilmirsən də...

— İndi nə etmək istəjirsən?

O, qızardı. Tərəddyd etdi. Nəhajət özünü zorlayaraq:

— Get onu gətir—dedi.

Sözlər onun ağızından o qədər əzgin, jazyq bir tonla çıxdı ki, mən təklifini rədd edə bilmədim.

— Bəlkə gəlmədi?

— Bir təhər dyzəlt, amandı.

Uzun əzizlətdən sonra onları jənə barırdı. Vəlinin keji kəkəldi. Taza qalstıq baqladı.

Bir gün qəribə bir xəbər eşitdim.

— Vəlinin arvadı qacıb—dedilər.

İdarəsinə getdim.

Onun saqqalı uzandı, ovudları batmış, uzunun symykləri sıxılmış, başındakı dəzən ortasında bir necə jetim tyk bir-birinə qarışmışdı. Gözləri, boqulmaqda olan adamın gözünə bənzəjirdi.

Salam verdim, almady. Mənə keji, donuq, buz kimi sojuq bir nəzər atdı. Xəfif bir ah cəkdi. Başını buladı.

İşin sonuna az qalırdı. Oturub gözlədim.

İşdən sonra onu güclə jeməxanaya aparıldı. Bir istəkan qonjaq icəndən sonra bir az acıldı. İlk sözy bu oldu.

— Məhv oldum.

— Nəyə elə dejirsən aj Vəli? İş adam başına gələr...

O, sözləri uzadaraq:

— Joq—deyə cavab verdi və çibindən bir kaqıbz çıxararaq mənə uzatdı...—Oxu!

Bu məktub hələdə mənim jadymdadır, orda jazylmışdı ki:

«Əzizim Vəli!

Xudahafiz. Mən getdim. Səninlə dolanmaq çətin işdir. Məni axtarma.»

Altından imza jerinə fəqət bir «D» hərfi yazılmışdı.

— Cox təəssyf.

Bu əhvalatdan bir aj keçdi.

Bir ajdan sonra mən «Q» şəhərini tərk etdim. Və uzun zaman Vəlinin halından xəbər dula bilmədim. Uc ildən sonra mən Kirovabada getmişdim... Köhnə dostlardan biri ilə görüşürkən;

— Bilirsən nə var?—dedi—Vəli burdadır...

Mən cox sevindim...

Görüşünə getdim. Məni görərkən cox sevindi. Gözləri yaşardı. Əlimi hərərətlə sıxdı. Hejrət etdim. Bu dərd ilin icində Vəli tanımağa qədər dəyərdə qoçalmış, xarab olmuşdu.

Sac-saqqal demək olar ki, tamamilə aqarmışdı. Uzyu qırılmış, başı bysbytyn dazlaşmışdı. Cənəsi, burnu indi adama, daha da uzanmış kimi görünürdü. Gözlərinin zijası sənmişdi. Boz, cirkli şişə parçası kimi görünürdü.

Mühəndis papirosundan dərin bir qurtum alaraq kədərlə uzaqlara, daqlara baxdı. Qərb-də günəş, daqların ardından son şua'ları təsəvvürlərdə. Tarlalar, cəmənlər artıq əvvəlki kimi acıq yaşıl və şən deyil, tünd və kədərli

göryünlərdir. Syrylər tamamilə uzaqlaşmışdılar; hər şey sykuta dalmışdı. Sanki hər şey keçənin anlaşılmaz həkmy cəkməkdəydi...

Joldaşım davam etdi:

— O, jənə əvvəlki kimi sadə yaşayırdı. Ancaq deyərsən artıq jəmək-icməyə qənaət etmirdi. Balaca bufetindən alma, armud, qonfet, bir şişə likor sıxardı. Qoça qonşu qadın gənc-taja sup və qotlet hazırlamışdı. Mənə ən cox təəccüb gələn şey sabiq arvadının, onun qravatının baş tərəfinə vurulmuş rəsmi oldu... Ancaq öz portreti jox idi.

— Ondən sonra daha evlənmədinmi?

Onun yzy tutuldu. Onu xijalına gətirməyə qorxurmuş kimi əlləri ilə gözünü ovuşdurdu.

— Jox—dedi—iş peşə dejildi ki, bir dəfə oldu-getdi.

— Daha fikrin joxdurmu?

— Altmışmışda zurnasıyla oğrənəzəm.

— Məgər bytyn ömrünü beləmi kecirmək istəjirsən?

— Hamı belə birdir... belə də keçər.

Və dərhal söhbəti dəjirdi. Mən də bir daha evlənmək bəhsinə qajətmaqə cəsərət etmədim. İki gündən sonra ondan ajıyldım. Bir daha görüşmədik. Bəli... belə insanlara adamın nə qədər jazyq gəlir...

—Mejvə ağaclarında hec xəşək görmüssünüz mü? Vəqtindən əvvəl şisir, başqa meyvələr boz atdıqca onlar saralır... səplaqlar qurur... Nəhəjət düşürlər... Onlar nə insan jeyir nə də torpaq qəbul edir... İnsanların da belə xəşəji olur... Dur gedək başımız səhbətə qızışdır... lap gəçədir...

Qalxdıq.

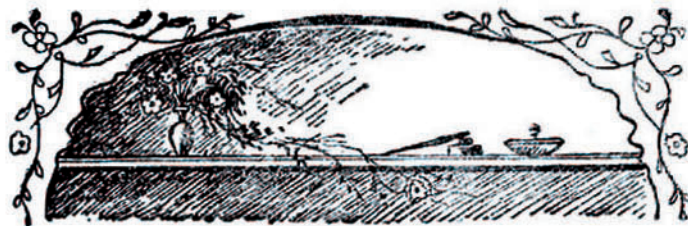
Gynəş artıq tamamilə səmşüdü. Səj qara, quju rəngdə uzanır gedirdi. Qara qarğa, sə-qırcın dəstələri hara isə ucub gedirdi. Havaya sərin, rütubətli və ətirli idi. Jeridikcə ajaqlarımızın altında çavan otların yumşaq xəşiltməsi eşidilirdi... Bir turaç zəmilərin arasında oxuyurdu... Haradansa həzin bir oxumaq səsi gəlirdi.

Joldaşım javaşdan dedi:

— Jazıq Vəli...

Mən ona e'tiraz elədim.

— Jox, onlara aqımaq jaramaz. Vəlilər bizim həjətimizdə axar səjün ystündəki cör-cörlər kimidir. Onlar unutmaq lazımdır. Joxsa adamın qəm-qıyssə basar.

UXAZOR

Kejfinin pis vaxtında qadınlardan səhbət salaraq birçə dəfə ona «Sylejman jaman uxazordur... ona hec bizimiz cata bilmərik»—de-səjdiniz kifajət idi.

Bu, onun ucun hər hansı bir qonaqlıqdan min dəfə nəşəli idi. O zaman dostum özünə məxsus şirin və öz dedijə kimi—«qadınlar joldan səxaran bir təbəssümlə» gylımsər, başın təmkinlə jırqalar, sarqasın dilini qaldırar və səjsız-hesabsız myaşıqələrindən birini naqla başlardı... Lakin dostumun birçə nəqsənə vardı. Bir az uzuncu idi... Hər bir myaşıqəsini bizim ucun azı əlli dəfə naql etmişdi. Mənə elə gəlirdi ki, o öz myaşıqəsini naql etmək qədər dınyada hec bir səjdən zəvq almır... Tikrarlarına baxmaaraq o, hər dəfə öz myaşıqələrindən o qədər şirin, yrəkdən dəmə-

sərdə ki bilaixtijaş eşitdijin əhvalatı bir də dinləməyə məcbur olurdun... O, olduqca jurnaq qəbli adamlardan idi... Hər bir «sevgilisindən» danışıarkən «ox jazıq, gərəsən indi nə edir? Eh birçə siz onu gərsəjdiniz...» və yaxud «o, olduqca namuslu qadın idi, həyatında ilk sevgilisi mən olmuşdum» deyə təəssüflər edərdi. Hec birimiz e'tiraz etməzdik. Bizim ucun ən maraqlısı ondakı həvəs idi... Hətta doqrusunu sejləjim ki, bizlərdən ondakı qıvvətli həvəsə qıbtə edənlər də vardı. Qadın adı gəldimi o çivə kimi jerində o jana-bu jana hər-lənəcəkdı.

Onun azı qırgı jası olardı... Ançaq ondakı maraq az-az ijirmi jası çavamlarda tapıla bilirdi. Mənim, dostumu cox istəməyimə səbəb də bu idi. O, o qədər siz deyə çazibəli də dejidı. Lakin yzınun çizgiləri dyzgyn və hətta sevimli idi... Orta bojlı idi. Beli bir az əjri kimi gerynyrdı. Ançaq onun təbəssümü doqrudan da cox sevimli idi. Hamı onu bir jaxşı adam kimi tanıjırdı. Buna mənim də e'tirazım joxdur, çunki; o, hər kəsin öz dili ilə danışımaqı başarırdı... «Jaxşı adam olmaqın əlamətlərindən biri də budur» deyərdi.

O, özünün dediji kimi «xejirxah» bir adam idi... Mən pislik ucun jaranmamışam, nə borçuma «dəjmə mənə, dəjmijim sənə...» deyərdi.

Hec kəsin xatirinə dəjməzdi. Dostumun nəqsanlarından biri də onun jungylə çəhrətpərəst olması idi.

Mydir onu jerində qojub getdiji zamanlar belini oxlaj udimuş adamlar kimi dyz tutar, qaşlarını catar, bə'zən əlini alına qojub beş dəqiqə fikrə gedərdi. Stolun jeşijini qurdalar, idarə işçilərinə quru və şiddətli əmlər verərdi. Hamı ilə, hətta onunla xysusi dostluqu olanlarla da «jox olmaz!! Nə var?? sıx cələ, hələ vaqıtım joxdur!» deyə cox rəsmi danışırdı.

Mydirin jerində oturuqu zaman gəlib pənçərədən dostumun «dəstgahına» tamaşa etməji cox sevərdim... Bir də geryrdyn ki iş ucun kənddən gəlmiş myəllimlər dinməz-sejləməz sıra ilə oturub, sanki hamını boht aparıb, Sulejman isə qəddini dyz tutaraq telefonla danışırdı.

«Hə, danışan maarif mydiridir! Nə var? Aqız nədir? Burada maarif mydiri var, joxsa jox?»

«Maarif mydiri» səzyny onun nə qədər inçə, özünə gyvənən bir tonla dedijini birçə siz gərsəjdiniz... Trubqanı jerinə asar, hec kəsin yzınə baxmaz, aradan xejli kecdikdən sonra nəhəjət başını juxarı qaldıraraq aqıqı soruşardı:

— Hə nə var?

— Joldaş mydir, məktəbə uşaq az...

— Hə jaxş... jaxş bildim... Sən səjlə!

Mənə elə gələrdi ki, sözlərin biri də onun qulağından icəri girmir... O, jalnəz başqalargına göstərmək ucun sual-çavab ararğ.

Qabinetə bir myəllimə gəldikdə isə hər sejdəjširdi. Dostum tez yzyny ona çevirib deşirdi:

— Pah salam! Nə qulluqunuz var? Maaşynəzdan-zaddan korluqunuz joxdur ki! Əjləşin...

Sonra da sair myəllimlərə myraqəitlə aşıqlı deşirdi:

— Jaxş-jaxş sizin işlərinizin hamşynəz dızəldəşəm, ançaq indi bir az cələ səxyn, myəllimə joldaşyn sözy var...

Myəllimə isə qəzarar və:

— Jox joldaş Sylejman!—deşirdi—mənim gizlin bir sözym joxdur... Lakin kimə deşirsən. Dostum o qədər də aşıqlı-bozuna baxan deşildi.

Ançaq nə etməli? Mən «bildircinin bəjljinnin darğ sovru lanatan» olmaşyna cox təəssyf edərdim. Dostumun «aşalıqlı» o qədər də uzun cəkməzdi... Mydir gələndən sonra o, jənə də əvvəlki adı vəzijjətinə dışərdi. Jənə də qəddi əjilir, hamş ilə mylajym və zarafatşyl olmağa başlaşrdı.

Dostumun qoltuq qibində bir dəftərcəsi vardı. Bunu o, «sirrlər dəftəri» adlandırdı.

Burada hər millətdən olmaqla myxtəlif qadınların adı jazılmışdı. Mən «Bu nədir?» deşə soruşduqda o hiləgərçəsinə gylımsər və «bu mənim tanş olduqum qızların sıjahışındı» deşirdi.

— Hejif ki, kecmişdə olanların sıjahışyn itirmişəm... Joxsa onda mənim necə bir uxazor olduqumu gərədin.

Bizim balaça şəhərdə onu tanşmşyan bir qadın tapılmışdı... Jaşlı arvadlar ona «jaxş kişidir... Amma deşəsən vinti bir az bosdur» deşirdilər... Çavanlar isə, doqrusunu bilmək istəsəniz, onu ələ salardılar. Şəhərdəki hər bir qadın haqqında Sylejmandan istixbari mə'lumat almaq olardı.

Bu qadın mən tanşymam. Flankəsin arvadıdır... evləri hamamşyan janyndadır.

Və jaxud.

— Bu qız şəhərə dynən gəlib, əşi bir sejdəşil...

Dostumun bir nəqsən də ondan ibarət idi ki, hansı qadınla tanş olsadı onunla etdij səhbəti onun hərəkətlərini və hər işini artıqlamasilə, mybaliqəsilə hər kəsə naqıl edərdi... Bunların nə dərcəşə qədər jalan-doqru olduqunu hec kəs bilə bilməzdi... Dostumun ən bəjyk entuziazmş oradan doqurdu ki, hec bir zaman «ajraşyna turş» deməzdi. Xoşuna gələn qızyn onun haqqında nə fikir-

də ola biləcəyi ilə qətijən maraqlanmazdı. Bu, bəlkə də bytyn ömründə onun hec aqlına belə gəlməmişdi.

Dostum hec bir zaman ruhdan dısməzdi... Mən bə'zi gənçlər tanıyıram ki, bir qız tərəfindən rədd edildikdə ajlarça kədərlənirlər. Mənim dostum elələrindən dejildi... İstər gündə əlli dəfə rədd olunajdı, ona zərrə qədər təfəvüt etməzdi.

— Allah vurmuşdu... dejərdi—Məşdi İbad demişkən «o olmasın-bu olsun», nə cox dıyn-jada qız...

Hələ mən sizə dostumun bir sirri haqqında da danışmaq istəjirəm. Amma rəça edirəm hec kəsin xəbəri olmasın. Javaşcadan qulaqlyza pəsyldajım ki, dostum evlidir! Bəlkə siz dışynəcəksiniz ki, jəqin Sylejmanın arvadı qoça və jaxud cirkindir?... Jox! əksinə! Həm çavan, həm də gözəldir... İjirmi yaş ancaq olar. Bunun neçə bir iş olduqunu, o gözəl qızın nə çyr olub da ona ərə getmiş olduğunu bilmirəm. Bu hələ indi də mənim ucyn bir sirrdir.

Joldaşlardan bə'ziləri ona:

— Aj Sylejman, belə arvadı olan da onabuna göz tikərmisən?—dedikdə o, başını bulajır. Əvvəlçə cavab vermir, sonra isə aşıqlanmış hec kəsin onun şəxsi işinə qarışmaqda ixtijar ol-

madıqlıq söyləjirdi. Bununla da öz arvadının məsələsinin ystyndən ötyb keçirdi.

O, giçgahlarındakı aq tykləri tez-tez qaraldardı. Lakin tyklər bu qara rəngin altından amansız bir dəhsətlə gözlərini aqardardı... Mən dejəsən dostumun haqqında cox uzaqlara getdim. Ancaq onu tamamilə hərmətdən salmamaq ucyn məzəli işlərindən də bir az danışım, bununla da səhbəti bitirək...

Kecən ilin Avqustunda onunla Bakıda görüşdyk. Mənə ilk sual bu oldu:

— Mən ölmə bir də gərym çavanlaşmışam ja jox?

— Pəh qijamətsən—dedim—qız olsajdım sənə vurulmuşdum...

— Eh, mən ölmə doqru dejirsən? Zarafat dejil bala iki ajda dörd min manat maja qojmuşam...

Sonra qulaqlyma tərəf əjilərək.

— Sən ol dıyz on doqquzu ilə tanış oldum... dedi.

— Aj namərd, barı ijirmijə cətdərajdın.

— Olmadı, pulum qurtardı... tez gəldim.

Birlikdə Çulfa qatarına mindik. Qarşı-qarşıja oturaraq pəncərədən aşı jovşanlı səllərə tamaşa edirdik... O, bilaaram qurortdakı «On-doqquzlardan» doşojirdi... Bu halda qaraqas qaragöz, qarashın gənç bir qadın biz oturduqumuz jərə jaxlaşaraq:

— Burda oturmaq olarmı?—deyə içazə istədi. (Mən «hə» deyə cavab vermək istəyirdim ki, dostum məni danışmağa qoymadı. Quş kimi qalxıb qızın qabaqında dəjandə və dilini əzərək danışmağa başladı:

— Paha, o nə sөzdür... bujurun! bujurun! sizin kimi qultur xanьmların qonşuluqı bizim ucun cox xoşdur.. əjləşin! əjləşin! Sonra uzun mənə tərəf tutaraq bərkdən dedi:

— Hə, narqom hər nə qədər mənə Bakьda, Vorosilov rajonunda maarif mydiri qalmaq təklif etdi «mənim işim dekil» dedim, yaxamdan əl çək... əşi kimə dejiрсən ki, elə hej dejiр ki: jox joldaş Dунjamalьjov bizim sənə cox ehtijaсьmьz var... Qadın maraqla ona baxırdı... mən gylməmək ucun dodaqьmь dişlədim...

— Nahaq qalmamьsan,—dedim...

— Əşi işim joxdur..... Sonra da dostum qьza «laybali» nəzərlər salaraq soruşdu:

— Baqьşlajьn, siz hara bujurursunuz. Qadın qьzararaq:

— Pircivana gedirəm—dedi.

— Bəs joldaşьnьz hardadıр!

— Joldaşьm o biri vaqondadıр, mənə jer olmadь, bura gəldim.

— Hə, cox gözəl... Jer olmamaqь bizim xəsbaxtьlьqьmьzdan olub... Qadın hejrət qarьşьq bir maraqla gözlərini qьrparaq gah ona, gah da mənə baxьr və hec bir cavab vermirđi,

Dostum jeni qonşunu ordan-burdan sөhbətə tutmağa calьşьrdь. Məzəli sөzlər dejiрdi.

Qadın qulaq asьr, gözlərini qьrьr və arasьra gylьmsəjiрdi.

Hava qaralıр. Geсə dysdy. Mən tək oturmaqdan jorulub nəhajət myrgyləməjə başladıм. Aradan bir az kecmişdi o məni ojatdı.

— Nə var?

— Sən əl qijamətdir... Hələ bir papiros ver... kişininkini allah jetirir də... aşna dejesən bu geсə ijirmi tamam olaсаq...

Mən hec bir cavab vermədim. Jenə jatdıм... Dəhşətli bir сьqьr-baqьra basьmь qaldьrdьм... Əvvəlcə hecnə anьja bilmədim..

Dəhşətli bir mənзərəjdi... Vaqonda nə qədər adam vardьsa hamьsь sanki bura jьqьlmьş-dь... Hamь сьqьrьrdь.

— Ədə qojma.

— Jazьqь öldyrdь.

— Axranань саqьr!...

Gənc bir adam, kimi isə altьna basьb bərk toqqaşlajьrdь... Adamlar onu tutub nə qədər dartьşьdьrьdьlarsa aralaja bilmirdilər... Axşamкь qaragөz qadın da aqlaja-aqlaja kimin qarasьna isə sөjyrdь:

— Əxlaqsьz! Viсdansьz! Belə də iş olar?...

Bu dəqiqədə vaqon gөzətсisi gəldi... Adamlarь aralьjaraq dөjəni tutub kənara çəkdi. Jer-dəkinə qaldьrdьlar.

Oalxan adam, adamların kəlgəsində əfsanelərdə dejilən xortdana oxşayırdı...

Mən jerimdə donmuş kimi qaldım... Bu, Sylejman idi! gözlərinin altı qaralıb şişmiş, burnundan qan axır, başının tyky yolunmuş, qulaqları qызarmışdı. Məni görəkən:

— Nə çyr joldaşsan?!—dedi—Jaxşsca haraja satırsan!

Bizi və qadınla ərini istintaq otağına aparırlar.

— Bu qadın sənə nəjindir?

— Joldaşım!

— Nəcisən?

— Traqtorist!

— Bu kişini nəjə dəjyurdun?

— Nəjə mənim joldaşım təhqir edir? Ərli arvada nəjə sataşır?

— Bu doqrudurmu baş?

— Bəs neçə... əvvəlçə mən ona cox jalvardım ki məndən əl çək... Jaxşs dejil... mənim ərim var... Məni zorlayaraq örmək istədi... Bu dəkkədə də, ərim gəldi... belə də hajasızlıqlar?

Dostum:

— Jalandır! Jalandır joldas, məni təhqir edəni çəzalandırmaqınız tələb edirəm...— dejə dıjnıq daqırdı...

Mən utandıqımdan otaqdan çıxdım.

Bəli mənim dostum belə bir adam idi. Lakin o hadisədən sonra bizim dostluqumuz pozuldu. O, məni majmaqlıqda təhmətləndirirdi.

— Sən ilə xejrət aş jeməjə də getmərim— dejirdi.

Mən isə artıq onunla salamlamaq belə ozymə ar hesab eləjirdim.

Odur ki bizim dostluqumuz pozuldu. Və mən bir daha onun yzıny görmədim.

Bu jaqınlarda eşitdim ki, onu əxlaqsız myəllim olduqu ycyın məktəbdən çıxarırlar.

Bir də dedilər ki, guja qızlar arasında hərməti tamamilə dısyb. Əvvəldən zarafatla ona salam verənlər indi daha bu zarafatla eləmək istəmirlər.

Hələ dejirlər arvad da Sylejmandan boşanıb.

Əjər ejlədirse arvad cox haqlı iş görüb.

QYZBƏS XALA'

Geçə saat on birdə qolxozun içlası qurtardı. Qolxoz sədri «aj Qyzbəs» deyə çağırdı. Qybx beş-əlli yaşlarında orta boylu, balaça, diri gözly bir qadın «hej» deyə cavab verdi.

— Bizdə azarlı var, apar bu joldaş bu geçə sizdə rahat olsun.

— Nəjə aparacağam! Gözümüz ystə jeri var. Bujur gedək joldaş.

Getdik.

Kərpiçdən tikilmiş təzə və balaça bir otağa girdik. Pəcin kənarında balaça bir oqlan uşağı oturmuşdu. Qyzbəs xala pəcin bəjrynə qalın bir dəsəkçə salaraq:

— Əjləş—dedi—qadan alım, jəqin ki bərk yşumysən.

Mən paltomu sıxararaq oturdum. Pəc sırtı ilə janyrdı. Otağın içində hər şey təmiz və səliqəli idi. Divarlar diqqətlə aqardılmışdı. Evin juxarı tərəfində, ystündə aq və tikimli

örtük olan iri bir qavat qojulmuşdu. Qravatın janyna bir xalca vurulmuşdu. Bu xalcanın üzərində əlvan rənglərlə atlı bir oqlan təsvir edilirdi. Qravatın sağ tərəfindəki bəjyk stolun ystündə çyrbəçyr şişə qablar, balaça bir gyzgy və bir necə portret var idi. Otağın ajaq tərəfində iki bəjyk xaral qojulmuşdu. Onların ystynə bəjyk və təzə bir çecim cəkilmışdi.

Divarda bir saat sıqqıldajırdı. Otağın baş tərəfində Stalin joldaşın bəjyk bir portreti asılmışdı. Onluq lampanın işığında otaq, rahat, jəqcam və son dərəçə təmiz gərynyrdy.

— Qonaqymız kimdi mənə?—deyə uşaq səsləndi. Onun iri gözlərindəki boz aqlıq mənədə təəssyf qarışyq, bulanlyq bir duyqu ojatdı. O, kor idi.

— Təhkimidir... Başyna dənyum, rajondan gəlib. Xala sevkənmək ucyn mənə jastlyq, mıtəkkə qojub cəj tədarykynə basladı.

— Təkkik belədi dajna... İndi evdə gəlnin olsajdı, gəlib hər şeyi hazır gərərdik.

Xalanın sözləri məzmunca bir qədər kədərlidə olsa, tonu yrəkli və şən idi.

— Nə olar gəlinsiz də jola getmək olar...

— Bəs nədir?... əh... sənün çanyn ucyn hec vəcimə də dejil. Xalan sağ olsun. Mənə nə olub? beş gəlnin işini gəryrəm.

Mən hiss edirdim ki, xalanın nə işə bir dejintisı var... Son sözləri o, cox hirsli dedi...

Sanki öz gycuny, баҗарығын қәзәблә кимә исә гәстәрмәк истәјirdi...

Мәсәлән асылмась усун:

— Xala, bundaң başqa oqlun joxdurmu?— dedim.

O, pecin qabaqında oturub samavara od salırdı. Alovun zijası onun balaça və iti göz-lərində әks edirdi. Qaşlarь catılmışdı.

— Nә gәlib, bundan başqa ikisi var.. Ançaq cox da var? mәнә nә...

— Neçә sәнә nә? Deјәsән onlarь istәmir-sән?

— Pаh... istәmirsән... eh aj joldaş nә qo-
jub nә axtarьrsan? Odeј biri oturub qajnanas-
sьnьn dizinin dibində... Biri dә orda-burda çа-
һьһьq edir. Başьna dәnym, oqul-uşaq da quş
balasь kimi bir şeјimis... Nә qәdәр ki, әtçәјdi-
lәр analarьnь gөрәndә dimdiklärini acьb çik-
çik elijirdilər... Analarь da onlarь qanadı aı-
tьna albь bөjydyrdu. Isti-sojuqdan qorujurdu,
elә ki tyklәndilər, dimdiklәri fәrkidi, ucub get-
dilər. Neјnәk. Çanlarь saq olsun, tәki jaxşь
olsunlar. Xoşbaxt dolansьnlar... Mән jola ge-
dәrәm... Qoј keјflәri nә çyr istәјir helә elәsin-
lәр...

Pecin istisi mәni xoşallandırdь. Simavar
dьzьldajьrdь.

— Nәјә qajnanasь gilә getdi?

— Nә bilim, keјfi hәlә istәdi.

— Bәlkә gәlini jola aparьmamьsan?

— Nәјә? Nec qojmurdum gәlinin ajaqь qu-
ru jerә dә dәјsin.

— Qәribә işdir...

— Nә qәribәliјi var? Qajnanasь bedahat
bir arvaddь. Gedәni dilә-felә basьb joldan cь-
xartdı.

Balaça oqlunun simasьnda sakit bir kәdәр
vardь. Bizi diqqәtlә dinlәјirdi. Cicәk xәstәliјi
onun gәnç və sevimli yzyna amansьz bir di-
van tutmuşdu. Bytyn yzy şadara kimi deşik-
deşik idi... Xala tәzә inәk jaqь ilә qajqanaq
pişirdi. Syfrәјә tәzә qatьq, motal pendiri və
buqda cөрәјi qoјdu.

— Baqьşda joldaş—dedi—jaxşь olmadь.
Vaqtсьz qonaq öz kisәsindən ieјәр.

— Coxdur aj xala—dedim—taj bundan ar-
tьq nә istәјirsән?

— Jox, mәң gәрәk sәнә çuçә-zad kәsәјdim.
Neјnәk kecib, sәhәrә qalsьn...

Ucymvz dә şirin bir istaha ilә jemәјә baş-
ladьq. Jemәјi qurtardьqdan sonra xala hәrәјә
bir stәkan çaj tәkyb papiroс cәkmәјә başla-
dı. Mән dә bir papiroс jandırdьm. Bir necә
sanijә sykutla kecdi. Qьzbәs xalanьn yzyna
indi mән daha diqqәtlә baxa bilirdim. Onun
balaça gözläri son dәрәçә diri, cәvik bir oınaq-
lyqla parьldajьrdь. Uzynyn və әllärinin gьnәş-

dən janmıs dərisi qajıs kimi məhkəm idi. Sac-ları jəryə qədər aqarmışdı. Paltarə sadə və təmiz idi.

Mən jənə də səhbəti «gəlin» məsələsi ıstynə hərləmək məqsədi ilə:

— Bəs kiçik oqlun indi hardadı?—dedim.

— Şəhərə gedib.

— Bəyək oqlun səni tək qojmaqda jaxşə is gərməyib...

— Eh, qoj getsinlər... Sənin dövlətindən jənə onlar mənə əl acır... Mənim hec onlara bir cet də ehtijaçım joxdur. Bir də gəyrsən gəlirlər:

— Aj ana, gər bir az pulun varmı?

— Sən də verirsənmi?

— Bəs nə edim?

— Vermə!

— Eh nejləjim genə nə qədər olsa oquldur, ana ıyəcidi... dəzmyr...

— Necə ildir səndən ajrılıb?

— İndi beş il olar. Atalarə öləndə, bu caqa, onlarda lap balaçajdırlar... Bu zamanlarda evimə də od düşüb jandı... Bir dəjəm oqlu vardı. Onların jənənda bir dam tikdim. Çavan idim. Gəzəllijim də vardı... Məni hər tərəfdən istəməjə başladılar. Gətmədim.

— Oturub uşaqlarımı bəyəcəjəjəm—dedim.

Qonum-qonşu, arvadlar mənə məzəmmət elədilər.

— Çavan çənə nəjə cırydyrsən...—dejidilər...—jetimləri at əmilərinin ıstynə, cəx get birinə...

Mən:

— Jox—dedim—yc ijidin anasə da ərdən ötry uşaqlarımı atarmı? Saxləjib onlarə bəjytsəm mənə bəsdi... Gəzymın aqı-qarasə birçə inəjim vardı. Bir təlli-İəllinə uşaqlarə gırləməjə başdadım. Gəçələri xana toxudum... gındyzləri məktəbdə qurijerlik etdim. Jorulmaq bilmədim.

— Eh—dedim—oqlanlarımı çanlarə saq olsun. təki bəjysynlər... Hər şey jola gedəcək...

Dışarədə kylək vəjyldajır, pecin aqzəndan cəxan işəq samavarda əks edirdi. Oqlan sandəjə səvkənərək myrgyləjirdi. Onun ızyndə xoş, rahat bir ifadə vardı. Mən qurtum-qurtum cəj icir və xalanə dinləjirdim... Onun ızy kecmiş xatirələrin kədərləri ilə kəlgələnirdi. Gəzlərində oğynlərin ıymidi, səvinçi titrəjirdi...

— Eh onların hər birinə öz çənəmi mən dəfə qurban verməjə hazırlı idim... Razı idim hərəmə olur mənə olsun... təki onların başı da aqırmasın... İkisini də məktəbə qojdum, «qurban olum myəllim—dedim—mən məktəbə nə təhər çən jandıbramsa sən də onlara elə myəqajət ol!»

Onların bəydyklərini gördükə bytyn zəhmətlərini unudurdum. Çavanlıqymın onlara qurban olub getməsi hec əqlimə də gəlmirdi. Elə bilirdim ki, dnyjada mənədən xoşbəxt adam joxdur...

Gyn o gyn oldu ki, bəyuk oqlum jekə, buqu burma çahyl oldu. Qonşuda bir qyz sevdi. Ev də kyryk eləməyə başladı.. Qonum-qonşu məni danladılar.

— Aj arvad—dedilər—gөрmyrsən gedə әгәnlіk davasъ elәjir! Nәjә evlәndirmirsән?

Mән hәlә evlәнmәjini istәmirdim.

—Evim-еşijim pisdіr—deјirdim—qој оzymuzә babat gyzәran dызәldәk, sonra adьma laјiq bir toј elәrәм.

Ançaq gynlərin birində oqlan qьzь qasьrdь.. jenә arьma gәldi aьn-oјundan satьb bir toј elәdim. Evimdә gәlin gөрәndә az qalьrdьm ucam... eј, nә deјim nә еşidәsән... Aјlar kecdi... gәlin kyryk elәмəyə başladı.

— Mән belә jerdә otura bilmirәм—dedi.

Oqlan da qas-qabaqьnь salladь. Вахьb gөrdym ki, xejir, işin o jeri deјil. İkisinin də mәni gөрмәjә gөzlәri joxdur.

— Ахь нәjә?

—Bilmirdim. Әlimdən gәlән jaxьыьqь elәjirdim. Әlimә dьşән tikәni onlara verirdim. Eh nә başьnь aqrьdьm.. Bir gyn də gәlib gөrdym ki:

el kocyb jurdu qalьb... Bir hәsirdi—bir də Mәmmәdnәsir.

— Hara getdilәр?

— Qajnanasьgilә. Evdә də hәrnә var ha-mьsьnь jьqьb ararьblar.

— Şikajәt vermәdinmi?

—Urәjim gәlmәdi... Nejnәk, qој getsinlәр—dedim. Kәnddә tәzәqә qolxoz qurulmuşdu. Mән də girdim. Utandьqьmdan hec kәsin yzyna baxa bilmirdim. Fikir edirdim ki, çamaat de-jәçәk ki:

— Qьzbәs pisdі... cәngidi... gәlini jоla apar-majьb... gezә-gyndyz işlәdim, qolxoza girdi-jimin ikinci ili kәrpiç kәsdirdim...

— Uşaqлар—dedim—ozymuzә bir juva tikәk, bәsdi bu sьnьq damda cyrydyjymuz... ev tik-dim. At, inәk aldьm... eh başьna dәnyum indi sәnin saqlьqьndan hec nәdәn korluqum joxdur... Pislik onlara qaldь... Dnyjada birçә dәrdim var...—Simasь tutuldu, gөzlәri jasardь. Aqьr bir nәfәs aldь...

— Kaş—dedi—mәnim saq gөzlәrim bu ge-dәdә olajdь...

O, bu sözlәri o qәdәр janьqlь, ymidsiz şika-jәtli bir tonla dedi ki, tyklәrim yrpәrdi... Tә-sәvvyrә gәlmijәçәk dәрәçәdә inçә, mehriban bir ana şәfqәtilә әlini kor oqlunun başьna cәk-di. Uşaq şirin-şirin juxulajьrdь. Onun balaçә

və gözəl dodaqları təbəssüm edər kimi byzyl-muşdy... Ana, bojnunu bykyb ona tamaşa edirdi... Ananın yzında sonsuz bir kədər vardı. Oqlun isə hec şejdən xəbəri jox idi. Ananın dodaqları, mə'jus, sərzanışli bir təbəssümlə bykylmuşdy.

Oqlul juxuda gərnəşdi, gylımsədi və o biri bəjry ystə cəvrildi. Ana əjilərək onun alnından əpdy. Sınəsi aqyr-aqyr qalxıb jendi. Mə-nə elə gəldi ki bu dəqiqədə ananın qrx min çanb olsajdı hamşşn oqlunun bir gözünun saqalmaçına verməkdən cəkinməzdi.

Bu gəryşdən təxminən uc il sonra qşşn orta ajnda Bakıdan Tbilisijə gedirdim.

Uzanıb qəzet oxujurdum.

— Saat necə olar joldaş, baqışlajın...

Başşn qaldırdım. Sualb verən bir qadın idi. Mənim qonşuluqumdakı qojqada oturmuşdu. Bəjryndəki kor oqlanı dərhal tanıdım.

— Pa, salam, Qəzbəs xala!—dedim.

Qəzbəs xala bir-iki saniyə mənə diqqətlə baxaraq:

— Bəj—dedi—salam joldaş Əli! xoş gərdyk, kejfimiz nəzədir?

— Saq olun xala, hara belə?

— Qurorta gedirik.

— Bu vaqt nə ucun?

— Pambuq jəqymnı bir az bundan əvvəl qurtardıq. Bir az da rajon staxanovçular jəqınçaqında ləngidim. Ançaq ki indi vaqt tarabilmışəm... Əh nə təfavuty var? İstirahət olsun. Çanşn ucun hec getmək istəmirəm... Rajon qəmiteti katibi qojmadı.

— Cox zəhmət cəkdin, get bir az dinçəl—dedi. Mən də sözynu şındırdım.

— Bu il pambuq necəjdi?

— Jaxşş. Mən hər heqtara 80 sentner verdım.

— Doğru dejirsiniz?

— Bəs nəzə? Hələ gələn il 100 sentnerə səz vermışəm.

— Qynda nə qədər jəqırdın?

— 500—550 kilo?

Syut.

Bu uc il myddətində xala demək olar ki hec dəjışilməmişdi. Fəqət onun gejmində fərq vardı. İndi qara nazik şivjotdan beli byzməli uzun don gejmışdi. Cijnində bojnu xəzli, təzə palto vardı.

Oqlan xəjli bəjymuşdy. Ajaqlarında boqazlı cəkmə, əjnində qalın mahıtdan firenc və qalife şalvar vardı. Aq gözləri daima hər-lənirdi. Onun yzında həjəcan, təşviş qarışşq bir şadlıq vardı. Tez-tez başşn ojan-bujana cəvirirdi.

— Ana bu inişil bizə gələn təhkimcidi?

— Hə aqrın alım, jadya dıyır?

— O saat səsindən tanıdım

— Xala o biri oqlanların neçədirlər?

— Jaxşydılar. Kefləri kəkdy. Balazas da cvlənib. Səhərdə bir myəllimə alb.

— Nec sənin janyə gəlirlərmi?

— Nəjə? gəlirlər! Çanlar saq olsun. Saqlıqlar mənə bəddi. Budej o jatan gəyirsənmi? Nəvəmdi. Bəyuk oqlumun qızdy. Onu da özümə aratram.

Mən xalanın göstərdiji tərəfə baxdım.

Orada 5—6 yaşlarında gözəl bir öz uşaqı jatmışdy.

— Jəqin nəvəni cox istəjirsən?

Xala bojnunu əjərək nəvəsinə baxdy. Gylımsədi.

— Cox istəjirəm—dedi—onsuz bir dəqiqə duray bilmərəm. O da mənə istəjir. Elə nəvə şirin seydi...

Vaqon fit verərək dəjandı.

Qonduqtor:

— Tbilisi vaqzaly!—deyə xəbər verdi. Mən Qızbəz xala ilə gəryşy dıydım.

MIRZƏ İMAN

Rajyın ilyq gynəsi altında sərilib gedən aq pambuq collərində həjat qajnajırdy. Jyqyma son və qət'i hyçum idi. Plan coxdan edənilmədi. Rajyza məxsus sərin bir kylək əsirdi. Havadan pambuqun xoş iji dujulurdu. Pambuqun jarpaqlar və sova qalmış qozaları qymyızıntraq bir rəng almışdy. Bu, gynəşin ziyas altında əlvan bir rənglə parıldaırdy. Pambuqun gylləri iri və qar kimi aq idi. Aq fartıqlı qolxozcular uzun çərgələri dızylymyşdylər. Bir tərəfdə əlvan libaslar gejmış qız-gəlinlər, o janda uzun köjnəkli qoça qadınlar, orta yaşlı kişilər, çavan oqlanlar ymumi və xoş bir ahənglə pambuq dəjirdilər. Çavan qızlar asta-asta zymzymə eləjirdilər. Ara bir məzəli lətifələr buraxılyr, onların arxasınca gylıylər eşidilirdi. Bə'zən də «mənim kyzymə kecmə! ədə meşoqu tez gətir! fartu-

qu boşalt!» kimi ani və kəskin nidalar eşidildi. Qoçalar zarafatlaşırдылар.

Намьдан qabaqda Bahadır gedirdi. Намь ona catmaq ucun tələsirdi. Lakin bu, mümkün deyildi. Onun nazik uzun və şivərək barmaqlarında əcaib bir syrət vardı. Onun iri, qara gözləri intihəsiz bir atəslə parlaırdь. O gözlərdən insanьн qəlbinə həjat eşqilə dolu əziz, iradə axırdь. Onun zərif dodaqlarında təbəssüm vardı. Qar kimi aq dişləri gəyündkdə, insanьн jadəna bahar səhərində acыlmьş təzə qızıl gyl dьsyrdь. Beş saatlıq işdən bəri həkəsdə bir jərqunluq duyulurdu. Lakin onun gözləri jənyr, barmaqlarь qozalardan pambuqu ahənruba kimi cəkir, dəşyndəki fartuq sanki dojmaq bilməjən bir əzdaha kimi bu ucuz-bucaqsız cəllərin pambuquunu udurdu. Qolxozun çavan qızlarь onunla jənasь gətməjə caləşьr, ona qıbtə edirdilər. Paxыльqьнь cəkənlər də jəx deyildi. Arxasьnça gələn qьsa bojlu, sarь, sьsqə bənizli bir oqlan qonşusu jəqun bir kişijə tərəf əjilərək:

— Dejəsən axь bu, bu gьn də reqord fikrindədir—dedi.

O birisi qьrmьzь yzunu qьrəşdьraraq:

— Aqlьn kəsməsin—dedi—pambuq cox sejrəkdir.

Coçuq jaslyсьньн mydirəsi olan ijirmi iki jasly çavan bir qыз Bahadıra jəxьnlaşaraq dedi:

— Bahadır! ala sənə təzə bulaq suju gətirmişəm, jəqin ki, bərk susamьsan.

Əlindəki su ilə dolu qalajы mis parəь ona uzatdь.

— Nə jəxşь qьzsan aj Sara! Jənyrdьm. Bahadırьn iri qara gözlərinin dərin və syrəkli baxьşlarь altьnda Saranьн nəzərləri əjildi. Sara, onun suju neçə şirin icdijinə baxdь və gylымьsədi. Bu təbəssymdə fərəh və dərin mehribanlyq qarəşьq inçə bir duyqu ojnajьrdь. Sara uzun zaman onun gəyьnməz bir syrətlə ojnajan barmaqlarьna, cəvik bədəninə tamaşə etdi. Dərin bir nəfəs aldı, alt dodaqlьнь dişlədi.

Qonşuluqdaкь orta jəşly bir qadьn ona işarə ilə jənyndakь arvada göz vurdu. Hər ikisi Saranьн Bahadıra neçə baxdьqьna himləşərək gylыşdylər.

Arxadən məktəblilərin şərqisi eşidildi. Balaca tərənin bəjryndən çərgə ilə dьzylmьş məktəb uşaqlarь, onlarьн jənlarьnda isə, əlində qara zontik tutmuş myəllim Mirzə İman gəyryndь.

Mirzə İman coçuqlarь tarlanьн jənynda dajandьrdь. İşin ystə təzəcə gəlmiş qolxoz sədri Əhməd əmijə jəxьnlaşьb başьнь jərym qabaqə əjərək tə'zimlə dedi:

— Salam əljьkьm Əhməd lələ, mən də öz əşkərimi cəkib mejdani-hərbə gəlmişəm! gərək bugьn bir misqal da olsa qojmьjaq qalsьn. Allah

qojsa gərək sabah hökumətə telqrammatıyız
jetirək.

— Mirzə bəs bunların dərsləri nə olsun?
deyə arxadan Saranın gylər səsi eşidildi. Mirzə
İman diksinən kimi oldu. Cəld arxaya tərəf dö-
nərək cox inçə bir nəvazişlə baş əndərdi.

— Salam, Sara ханым. Salam, neçəsiniz?
Coşuqların dərşinimi soruşursunuz? Əşi dərş
nə vaqt olsa oxujaçaqlar qojun... Burada...

— Əşi həlbəttə nə vaqt olsa oxujaçaqlar!
Mirzə İman kimi myəllimi olanın nə dərdi var?
deyə Məhsyn əminin zarafətçıl səsi eşidildi,
gyləşdylər. Mirzə İman deyəsən bir az pərt
oldu. Saraja tərəf dönərək dedi:

— Siz də mi sejrə bujurmussunuz?

Bahadır Saradan əvəz ona cavab verdi:

— Aj Mirzə bura bulvar zad dejil ki, sejrə
gəlsin.— Özyuny saxlaja bilməyən Sara qəhqəhə
ilə gylde.

Mirzə udqundu. Воqазынь арытлады. Bir də-
qiqə dinməz dəjandə. Sara Mirzəni bu aqyr
pərtlik vəziyyətindən qurtarmaq qəşdi ilə:

— Aj Mirzə!— dedi— nə gözəl qalstıq tax-
mıyız? Bu rəng qalstıqlar mən cox sevi-
rəm. Həm də sizi cox gözəl tutur.

Saranın bu sözləri Mirzəni acdı. Nəvazişlə
baş endirərək cavab verdi.

— Peşkeşdir, Sara ханым!

— Cox saq olun.

— Gynəş sizə əziyyət verər, bujurun mənim
cətirimi!...

Bu söz təkrar gyləşə səbəb oldu.

Əhməd əmi dedi:

— Myəllim! ondan ötry parahat olmağın!
Kəndli balasındır! Dərşini gındə pisib. Ancaq
özyunyzy gözləjin gyn jandırar! Jaxşə dejil.

Mirzə cox sıx baqladığı qalstıqunu gen-
lətməyə cəlbəşirdi.

— Bəli dyz bujursunuz. Mənim cox pis
xasiyyətəm var. Bir az gyn deyəni kimi zokəm
oluram. Uşaqlar, bir dyzylyn gorym! odurha,
qocaqlarım.

Məktəblilər daşqın bir sevinçlə jəqma baş-
ladılar. Mirzə zontiqini gynəşə tərəf çevirərək
pambuq jəqmaqla məşqul Saranın sejrinə
daldı.

Sara ara bir xoş bir təbəssümlə dənyə ona
baxırdı. Gənç qızın bu sevinli və odlu ba-
xışları altında Mirzənin qan qızmağa, yə-
ji carmağa başlajırdı. Saranın gynəşdən jan-
mıyş təzə və gözəl simasına qabarıq dəsləri-
nə, çejran gözlərinə baxdıqca baxırdı.

Mirzənin baxışları Bahadırın jəym is-
tehzalə nəzərlərilə toqquşdu. Mirzə nifrətlə
yzyuny dənərdi, adə dillərdə gəzən bu adamı
Mirzənin gərməyə gəzy jox idi. Bura hec bir

əməlli səbəb jox idi. Mirzə həmişə onun xəncər kimi kəskin baxışlarında bir aqırlıq hiss edərdi.

Льотым bir saat daha davam etdi.

Məktəblilər arasında pambuqun Sovetlər ölkəsinin harasında çox əkildiyi haqqında söhbət gedirdi. Birisi Mirzəyə muraçət edərək:

— Myəllim!—dedi—mən dejirəm ki, bizdə ən çox pambuq əkilən yer Mildzydyr, bu dejir ki, jox Sabirabaddır. Mən dyz demirəmmi?.

Mirzə İman aqıllı adamlara məxsus bir ifadə ilə gulymsədi. Sual verən tələbənin başını sığalladı. Mulaşım və xoş bir ahənglə dedi:

— Jox oqlum! İkiniz də səhv edirsiniz! Hal-hazırda Sovetlər ittifaqında birinci pambuq rayonı Gürcüstandır.

Mirzənin olduqca inandırıcı bir tonda dediyi bu sözlər qolxozcuların şiddətli qəhqəhəsinə səbəb oldu. Mirzə qolxozcuların nəyə gulydyklərini anlamadı, ozy də onlara qarşı gulydy.

— Aj joldaş myəllim!—deyə Bahadırın səsi eşidildi.—Bəs dejirlər pambuqu Özbəjistan-da çox əkirlər.

Mirzə qaş-qabaqını salladı. Aşqılı-aşqılı Bahadıra baxdı.

— Nəyə hırdajırsan bəs biz keşisə sojyryk? Nə tafavyty var? Ja Özbəjistan—ja da Gürcüstan, ikisi də Sovet torpaqı dejilmi?

— Myəllim, demək, Məşədi İbad demiskən, nə tafavutu var, o olmasın bu olsun!

Qolxozcular bu söhbətə qəhqəhə ilə gulyrdylər.

Nahar siqnalı verildi. Uzun sərif halında uzanmış gedən qolxozcular javaş-javaş istirahət cadlarına tərəf jənəlməyə başladılar.

Rajızın son vaqtlarına məxsus sərin bir kylək əsirdi. Cinarın solğun jarpaqları havada ləngər vura-vura jərə dısyırlardı. Radioda kəsmə şikəstə oxunurdu. Kimi cubuq cəkir, kimi söhbət edir, kimi də uşaqını əmizdirirdi. Uzlər nəş'əli idi. Mirzə, Saranın janynda oturmuşdu. Ona bəjyk stəkanda çaj verildikdə icməkdən nəzakətli bojun qacırdı. Bahadır:

— Mirzə belə çajları bəjənməz—dedi.

Sara bir quş cəvikliyi ilə jerindən sycradı.

— Mirzəyə özüm çaj gətirəcəjəm.—Balaça stəkanda tynd rəngli çaj gətirdi.

— Bujurum, axı bunlar sizin qədrinizi nə bilir. Zər qədrini zərgər bilər.

Mirzə gulymsədi. İş başına siqnalı verildi. Qolxozcular məzəli zarafatlar, şən gulyşlərlə tarlaja doqru axmaqca başladılar.

Axşam çaqı gynəş qyubda ikən tərəzinin ətrafında bəjyk bir qarqışalıq vardı. Hər kəs

öz pambuquunu qabaqca cəkdiməyə calıyırdı.
Qolxozda öz tənbelliği ilə məşhur «Zajvax
Тардық» pambuqu cəkildikdə hamı gulyş-
dy.

— Pahi atoman, ədə Zajvax bugun rəqənd
vurub ki.

— Saq ol Тардық!

Bu gupun qəhrəmanı jənə də Bahadır
oldu. Qarapıy onun pambuquunu cəkildəndən
sonra dedi:

— Bahadır 508 kilo jaz?

Ətrafa dərini bir sykut cəkdy. Hamı mat
qaldı, sonra bu anı sykut ymumi təəccüb ni-
dalatına çevirdi. Hər tərəfdən:

— Vaj dədə! Pahi səni zalım oqlu!

— Bax analar belə oqullar doğmuş!... kimi
sözlər eşidildi. Doğrudan da pambuqun son jə-
qımlarında bu, aqıya sığmaz bir myvəffəqij-
jət idi.

Sara evə dəndykdən sonra uzun zaman ja-
ta bilmədi. Jəqım, tarla, məktəblilər, Mirzə
İman xijalından syzylyb kecdikçə o Bahadır-
ın uzunu daha ajdın gəyirdy:

«O nə qədər ijd bir oqlandı. O nə qədər
jaraşdırdı!».

Sara qejri-suyri olaraq onun adını bir necə
dəfə öz-özünə rıyıldadı. Qəlbində fərəh, səa-
dət hiss etdi.

Həmin gəçə Saranın eşqi ilə janan bir nə-
fər də var idi. Bu da Mirzə İman idi.

Qeçədən xejli kecməsinə baxmajaraq Mirzə
İman adəti xilafına, hələ jatmamışdı. Ota-
qında tək idi. Necin kənarında oturuş dər-
rin fikrə getmişdi. Siz elə zənn etməyin ki, o
sabah deyəcəji dərslər haqqında dysunurdu,
jox... Dərsə hazırlaşmaq onun adəti dejidli.
Cunki o, öz bilik və məharətinə tamamilə
əmin idi. Plan, qonspeqt tutmaq kimi işlər
onun aqıyına gələrdi.

Mirzənin dərdi başqa idi. Saqalmaz dər
idi.

Janıqlı bir ah cəkdi..

Bir qədər daha arağ icərək öz dysünçəsinə
davam etdi.

... Bu zalım gözəli hansı məş'um qyvva onun
qarşısına cəxardı? O necin bu kəndə dysdy?

Ah necin? Necin? Ah gözəl Sara! Ah mə-
həbbət nə bəla şey imiş?...

O, indi nə etməlidir? Arvadı var, uşaqları
var.

Dişarında kyləjin həzin vıjlytış eşidilir-
di. O, maşa ilə odu bir jərə jəqaraq dysünçə-
sinə davam etdi:

—...Əcəba arvad-uşaq olanda nə olar ki?
Məjər belə təsadyflər azım olmuş? Məjər ar-
vadı kişilər azım evlənmiş? Arvadını boşasa

nə olar? Bəs uşaqlar nə olsun? Arvaddan xəlvət evlənsə nə olar? Bəlkə arvat bildi?

Burada Mirzə udqundu. Dərhal başındakı belə bir fikir kecdi:

— Əşi ynas tajfası yurəji nazik olar... Arvadı bir tövr ilə jumsaltmaq olar...

Saranın onu qəbul edəcəyinə Mirzə İman hec şübhə etmirdi. Özünü Sara üçün tam layıq bir ər bilirdi.

Sara ondan jaxşısınlı haradan tıraçaq? Oxumuş zıjalı bir adam. Myəllim. Hətta Mirzəyə elə gəlirdi ki, deyənsən Sara da ona vurulmuşdu.

Mirzə həjəcanla otaqda vargəl edirdi. Pəcəsonmuşdu. Artıq dışarıdan küləjin vıjıltısı eşidilmirdi. Jatmaq Mirzənin jadəna düşmüşdü. Gicəhları od tutub jandırdı. Qəvsinin:

Səbr ejlə axiri mej olur qan dedikləri,

Sybli-visual olur şəbi-hicran dedikləri.

deyə başlanan qəzəlini zımyımə etməyə başladı.

Mirzə İman 35—40 jasılarında orta bəjlu, batıq ovurdlu, səxıq və ojnar gözly bir adam idi. İri və qırmızı dodaqları həmişə jası olardı. Mirzə İmanın ən cox kədərlandıran onun, ortası jəhər kimi jası burnu idi. Mirzə gyzgüdə öz-özünün sejrinə daldıqı zamanlar buruna baxıb ah cəkərdi.

— Bu Zəhrimər burun olmasajdı mən nə gözəl oqlan olardı—deyə düşynərdi.

Mirzə İman zövqly adamlardan idi.

Sımməyə, alt paltarlarınlı tez-tez dəjışməyə, dırnaqlarınlı kəsməyə tənbel olsa da, lakin saclarınlı həmişə jıqlanıb səliqə ilə daranmış olardı, kəhnə modalı, tünd qırmızı qalstuqu bəjnundan bir dəqiqə əskik olmazdı. Onda inçə bir şair təbiəti vardı. Onun hafizəsi bir qəzəl arxivini kimi idi. Kəcmiş şairlərin bir coxunu, demək olar ki, əzbər bilirdi.

Qadınlardan səhbət düşdykdə «gözəllərin əsirjəm» deyərdi. «Yurəji qızdıqı» adamlarınlı jandıra qadınlarınlı asıq gəzmələri haqqında kə narazılıqınlı gizlətməzdi.

Mirzə İman şərab düşkünü idi. Şərab və dınya haqqında özünə məxsus «nəzəriyyəsi» vardı.

O, özünü «jaxın adam»-larınlı danıyırdı ki:

— Dınya fanidir. Hər şeyin axınlı hecdir. Madam ki belədir, bəs nəyə həmişə kejf cək-məməli?

Cavan myəllimlərlə Mirzə İmanın arasındı olmazdı. 28-çi ilə qədər olan myəllimlik dövry onun izzəti-nəfsini oxşayan jeganə xatirə idi. Bu barədə söz düşəndə «eh!!—deyərdi—o zamanlar bu rajonda beş-on mənim kimi myəl-

lim vardı. Bizi barmaqla göstəridilər. İndi də uşağ-muşaqa joldaş olmuşuq».

Mirzə İmanın məchul bir kecməsi vardı. Belə rəvayət edirlər ki, Aprel revolusiyasına qədər dərsin bəqal dükanında olmuş. Revolusiyadan sonra isə az-maz «jazb-rozu» bildiji ucun bir qohumunun vasitəciliji ilə myəlimlik qursuna girmiş. Ondən sonra Mirzə İmanın myəlimlik dövrü başlamış. Özynün dediji kimi:

—Bir parca cərək sahibi olandən sonra bir haləladə ilə evlənmış...

İndi iki oğlu və bir qız var. Dejildijinə gərə arvadı gənç və gözəldir.

Axşamcağı idi. Gynəş javaş-javaş sakit daqlar ardına cəkilməkdəydi. Onun solğun şyalar altında «Gyllə tərə»-nin qarlı zirvəsi almaz kimi rəyldəydi. Sovuq və xəfif bir külək əsirdi. Qolxozun tox syryləri kəndə qayıbdırlar. Juvalarına gecikmiş quşlar ojan-bujana ucşurdular.

Sara, kül rəngi paltosunun dəri bəjnünü qaldırmış, ağı addımlarla evlərinə doqru gədirdi.

O, düşüncəli idi.

—Salam, Sara!

Sara diksindi, başını qaldırdı. Bahadırın uca şumal yzunu, gylər gözələrini gərdykdə

yrəji şiddətlə döjynməyə başladı. Nəzərlər qarşylandı. Bahadırın baxışlarında bir şahin qudrəti vardı. Bu baxışlar qarşyında Saranın göz qaraqları ağı-ağı aşıq enirdi.

Bahadır onun əllərini əlləri icinə aldı, sxdı.

—Sən nə qədər güclysən.

—Hələ indij bilirsən??

—Özynü cək gərək...

—Özümü cəkimmij?

Bu dəfə Bahadır onun nazik barmaqlarını ilə bək sxdı ağıdan Saranın janağı qzardı.

—Ox... Bahadır, burax!

—Jox gərək aqlıjasan, joxsa buraxmam.

—Aqlamaq? mənim ondan zəhləm gedir. Öldyrələr də aqlamam. Burax! Başqasının nişanlığı ilə sənün nə işin?

Bahadırın əlləri boşaldı. Saranın əlləri janyna düşdü.

—Nəcə nişanlığı?

—Nişanlığı nəcə olar?

—Axır hansı nişanlığı?

—Mən!

—Sən kimə nişanlığı olmusən?

—Bir gözəl oqlana.

—O gözəl oqlanın adını bilmək olarmı?

—Necin olmur?

—Adı nədir?

— Mirzə İman!

— Kim?

— Mirzə İman!

— Mirzə İman... ha... ha... ha...

— Mənim əziz nişanlığma gülümə!

— Jox əşi, doqrudanmı?

— Bəs neçə?

— Belə de... mən də dejirəm görün bu qız nəyə belə ciddi ötyr... demə iş varımı...

— Bahadır, bizim tojumuza gələcəksənmi?

Bahadırın başından «qızlara nə e'tibar! birdən bu iş doqru olar?»—deyə bir fikir kecdi. Bahadırın pərtlijini görün Sara özünü sax-laja bilməyib qəhqəhə ilə gylde.

— Mən olum bu neçə məsələdir?

— Mirzə İman mənə elci göndərmişdi.

— Bəj?

— Bəs neçə?

— Bəs sən nə cavab verdin?

— Dedim ki, gedərdim, ancaq bir şey qaba-
qıtmə kəsir. Dedilər «nə?» Mən acıq jox do-
lanbaç jolla Mirzənin burnunun xoşuma gəlmə-
dijini anlatdım.

Burada hər ikisi gözləri jəşarıncaja qədər gylidylər.

— Bəs sən nəyə elə cavab verdin? Jenə nə qədər də olsa myəllimdir. Hərmətini saxlamaq lazımdır.

— Bu axmaq kişi mənə o qədər jandırdb ki aqlım başımdan sıxdı. Acıqla elə dedim. O, arvadından, uc uşaqın atası olmasından ha-
ja etmirmi?

Elcinin rədd ediləcəjini Mirzə İman hec əq-
linə belə gətirməzdi. Bu hadisə onun ucun ən
acı bir zərbəjdi.

«Zəhirmar burun». Elci Saranın rədd cava-
bını səjlədikdə Mirzə bu sözy bir necə dəfə öz
özünə təkrar etdi.

Janvar qanıqulundan iki gyn qabaq səhərə
getdi. Qanıqul bitdikdən uc gyn sonra gəlib
sıxdı.

Mirzə İmanın gəlişi bytyn kəndin hejrətinə
səbəb oldu. O gyny demək olar ki hər bir ev-
də səhbət onun haqqında gedirdi. Kycədə ba-
laça uşaqlar, suja gedən qoça qarılqar onu gər-
dykdə dajarıb hejrətlə tamaşa edirdilər. Xal-
qın nəzəri-diqqətini belə cəlb etməsi Mirzənin
izzəti-nəfsini oxşayırdı.

Xalqın bu hejrətinə səbəb iki şey idi. Birin-
çisi o idi ki, Mirzə İmanın burnu əvvəlki kimi
jastı dejildi. O, indi dyzəlmişdi. Lakin opera-
sijanın myvəffəqijjətlə getməsinə baxmajaraq
Mirzənin burnu o qədər də gözəlləşməmişdi.
Maraqa ikinci səbəb, Mirzənin gejjimi idi. Ma-
hutdan, balaqlar gən olan bir şalvar, əntiqə

bir pənçək gəlmişdi. Başına gynlyjy həddindən zıjadə uzun, ala bəzək bir kərqa qojmuşdu. Aqzında isə əjri bir ingilis trupqasə daimə tystylənirdi. Tə'tildən qajydandan sonra Mirzə İmanın xasijətində də bir dəjisiklik vardı: başın dik və məqrur tutur, hec kəs ilə danışmır, hətta salam da vermirdi.

Jalınz hər geçə, geç vaxta kimi Sara jaşajan evin qabaqında gəzinirdi.

Tə'tildən qajydandan sonra Mirzə İman ikinci dəfə Saraja elci göndərdi. Bu dəfə Saranın onu məhkəmə ilə hədələdiyini eşitdikdə, İman öz taleindən kysdy. O, elə zənn etmişdi ki, buruna qojduqu xarç havajə itməjəcək. O, elə zənn etmişdi ki, taza paltar, dyzəlmiş burun, ala bəzək kərqa Saranə hejran edəcəkdir... Lakin hejhat! Tale' ondan yz dəndərmişdi...

Sara ilə Bahadın tojlarə olduqu gynlərdə Mirzə İman evdən cələ cəxmədi. Xəstələndiyini bahənə edərək məktəbə də getmədi.

Mirzə İmanın ikinci bir dərdi də vardı: atestatsija başlanmışdı.

Mirzə «Eu nə hoqqajdə bəjyrdən cəxdə?»— dejidirdi.

Maın axınında onu atestatsija qomissijasına saqrıdılar.

Mirzə İman ırəji dəjynə-dəjynə atestatsija qomissijasına otaqlına girdi.

— Necə ildir myəllimsiniz?

— On jeddi.

— Нарань bitirmisiniz?

— Jaj pədaqozı qurslarında oxumuşam.

— Nə vaxt?

— 24, 25, 26-da.

— Hansə siniflərdə dərs aparırsınız?

— 2-çi və 3-çy qruppalarda.

— 3-çy sinifdə çəqrafijadan nə kecidiniz?

— Nə bilim joldaş. Proqrammada nə varsa onu.

— Jer necə qit'ədir?

— Gərək 8 olsun.

— Hansılardır?

— Jevropa, Asija, Afrika, Şimali Amerika, Cənubi Amerika, Azərbaycan, Hindistan bir də Avstrija

— Puşkini tanıjırsınız?

— Nəjə tanıjıram. Proletar şairidir, bu jaxınlarda 100 jaşə tamam olmasın bajram elədik.

Mirzə İman qomissijadan tərləjib portymus və əzyndən razı bir halda cəxdə.

— Mirzə necə çavab verdiniz?

— Eh allah vurmuşdu onları, onlara bir doqquzluq gəldim ki əzləri də myəəttəl qaldılar.

Atestatsiya qomissiyasının onu myəllimlik hüququndan məhrum etdiyini eşitdikdə Mirzə İman əvvəlçə inanmadı, sonra isə «şəxsi qərəzlikdir! Şəxsi qərəzlikdir!» deyə aləmə kyj saldı.

Axşam yzəri gynəş batarkən Bahadır ilə Sara tarladan qayıdırlardı. Hər ikisinin gynəşdən janmış gözəl yzynda sevinç vardı. Onların qarşısına bir fajton cəxdı. Fajtonun arxasında camadan, icində isə aqzında trupqa tystyləjən bir adam oturmuşdu. Bu, Mirzə İman idi. O, əbədi olaraq bu kəndi və myəllimliji tərki edib gedirdi. Sara gili gərdykdə yzy-ny o jana cevirdi. Fajton syr'ətlə ötdy. Mirzə arxadan Bahadırın «Mirzə jaxş jol» deyə gurlajan səsinə, Sapanın şən qəhqəhələrini eşitdi.

KITABIN İCİNDƏKİLƏR

	Səhifə
Birinci məktub	5
İkinci məktub	16
Ucuncu məktub	23
Dördüncü məktub	41
Bəşinci məktub	47
Altıncı məktub	56
Jeddiinci məktub	57
Səkkizinci məktub	61
Qarşmış oqlan	64
Uxazor	81
Qəzbəs xala	92
Mirzə İman	103

Redaqtoru: *S. Rəhman*
Vz qanunlar və qonşovqalar
rəssam *K. Kazımovundur*
Texredaqtoru: *Z. Aqajev*
Qorreqtoru: *Zejnal Dadayev*

Istehsalata verilmiş 13/VII-38. Cap
pa imzalanmış 8/IV-39. Cap listi
3 $\frac{1}{2}$. Kağız formatı 62×94 $\frac{1}{32}$.
Bir cap listində getmiş hyrutat
45.792. Tiraz 3000. Sifariş № 1085

Qijmatı 1 m. 50 qəp. çildi 50 qəp.
Baş Mətbuat Mədirliji Məvakkil-
liji № 3831. Azərneşr № 531/43.

Azərneşr mətbəəsində cap olun-
du, 26-lar adına „Kitab Sarajı“,
Bakı, Əli Bəyramov küçəsi.

